

Rafel de Biure de Montserrat, o les tribulacions d'un senyor-bandoler de Vallespinosa (1570-1634)

Manel Güell Junkert

La societat catalana d'època moderna patia, d'entre molts mals, d'una neulida població (amb prou feines mig milió d'habitants, quan en països d'igual extensió en latituds més septentrionals, en comptaven amb el doble i més¹, i d'una imperdonable deixadesa en tot allò referent a l'art militar, que condemnaria el país a la dependència política d'altri. Les estructures feudovassallàtiques es van mantenir, en una societat on per la impossibilitat d'exportar llurs quotes de violència, aquestes van manifestar-se en el fenomen del bandolerisme.

Les accions de bandolerisme més conegudes van ser protagonitzades pels més famosos caps de quadrilla: Barbafiga, el Bord Clua, Pai Català, el Minyó de Montellà, el Minyó de Segarra, Pros d'Oliana, Perot Rocaguinarda, Benet de Rocallaura, Joan Sala "Serrallonga", el sastre Domingo, Gabriel Trucafort, etc., dividits genèricament en *nyerros* i *cadells*, i localment en *morells* i *voltors*, a Alcover, en *pujades* i *sentmenats*, a Barcelona, en *agullanes* i *sarrieres*, a Girona, en *paratges* i *vilademanys*, a Vic, etc. Tanmateix, l'àlum de gosadia i heroisme que aquests podien destil·lar ha contribuït a que els historiadors no es fixessin tant en els qui realment movien els fils de les accions bandoleres, en aquells pels quals treballaven els bandolers, fent seus llurs interessos i defensant-los, a voltes, fins a la mort. Ens referim lògicament, a la noblesa baronial.

Els senyors-bandolers

Aquest treball el volem centrar, doncs, en un aspecte concret del bandolerisme, l'anomenat "bandolerisme aristocràtic". Entre les causes que contribuïren al seu sorgiment, hi estava de les primeres, el monopoli nobiliari que exercia Castella, monopoli que vedà l'ac-

1. Irlanda depassava el milió d'habitants a mitjans del s. XVII, Holanda tindria entre 3-3'5 milions d'habitants a principis d'aquest segle, i Anglaterra (sense Escòcia), en podria tenir entre 3-5 milions. PARKER, GEOFFREY. *Europa en crisis. 1598-1648*. Madrid: Siglo Veintiuno editores S.A., 1986 (1980), p. 15 i 20 i CIPOLLA, CARLO M. *Las máquinas del tiempo y de la guerra. Estudios sobre la génesis del Capitalismo*. Barcelona: Crítica, 1999 (1965), p. 144, n. 209. Catalunya: ELLIOTT, J.H. *El conde-duque de Olivares*. Barcelona: Grijalbo Mondadori, 1998, p. 226; ESPINO LÓPEZ, ANTONIO, "Las estructuras militares de los reinos hispánicos (siglos XIV-XVII): un estudio comparativo", *Revista de Historia Militar*, 85 (1999) 13-40: 27, n.24.

cés als més importants càrrecs cortesans i de la monarquia a la major part de la mitjana i petita noblesa catalana. Desocupada i sense gaires perspectives, ni uns recursos militars de tall expansionista al seu ple abast, ni tampoc una monarquia massa present al Principat, la noblesa s'abocà a resoldre llurs lluites intestines per sí mateixa, combinant i alternant l'ús de la llei (plets a la Reial Audiència), amb el de la força². Bandolejaven aquelles institucions (municipis, ordes militars, etc.) o persones que veien amenaçat el seu patrimoni, i a l'època altomoderna els qui comptaven amb interessos patrimonials eren, en la seva gran majoria, els membres de la noblesa; d'altra banda, els únics amb la capacitat econòmica necessària per finançar adequadament la defensa de llurs interessos. Estem parlant dels "*petits i bel·licosos barons de muntanya*", en franca decadència des de la Sentència Arbitral de Guadalupe, endeutats en la seva gran majoria, però encara amb un considerable potencial creditici. L'encreuament d'interessos per límits territorials, possessió de baronies, drets i rendes o successions, farà coincidir en un mateix escenari diversos membres de l'estament nobiliari, que no dubtaran a acudir a l'Audiència, aplegar partidaris, assalariar un estol de juristes o asoldar quadrilles de fadrins que els fessin la feina bruta. De la lluita en els tribunals passen, molts d'ells, a la "guerra privada", en l'exercici legítim o extralimitat dels poders jurisdiccionals i militars que els pertocaven. La casuística dels conflictes és força variada, però es podria dividir en dos grans blocs, la guerra del baró i senyor de vassalls contra aquests vassalls (que no li paguen rendes, que li regategen drets, que volen passar a la jurisdicció reial, etc.), o la guerra inter-senyorial, gairebé sempre per la possessió d'una baronia. En el primer cas, trobem un Dalmau de Queralt enviant gent d'armes contra la vila de Ponts, o un Hug de Cruïlles mortificant la vila de Mosset, o un Miquel Joan de Granollachs, refusat pels seus nous vassalls de Torelló que se li revoltent³. En el segon cas, van constituir autèntiques guerres muntanyenques, les quals en el seu dia van suscitar successions com les del vescomtat de Castellbò o el comtat de Ribagorça, per citar dues de les més conegudes.

La historiografia ha rescatat un bon nombre d'aquests personatges: Guillem de Josa, Tomàs de Banyuls, senyor de Nyer, Antic de Barutell, senyor d'Oix, Joan de Cadell, Guerau i Hug de Cruïlles, comtes de Montagut, Anton de Perapertusa, el bisbe Robuster de Vic, Carles de Vilademany, senyor de Bellpuig, Nuri Joan Sorribes, etc. Hi ha, igualment, llinatges sencers que han bandolejat: els Alentorn, els Banyuls, Cadells, Gilles, Guimeràs, Llupià, Valls, Vila-Sabassona o Vilademany.

2. El fenomen del bandolerisme és molt més complex del que aquí volem fer veure, i mereix i ha merescut els seus bons assajos històrics. Passant de puntetes entre el bo i millor que ha donat la nostra historiografia en aquest tema, començaríem per REGLÀ, JOAN. *El bandolerisme català del Barroc*. Barcelona: Edicions 62, 1966, seguiríem amb SALES, NÚRIA. *Senyors bandolers, miquelets i botiflers*. Barcelona: Empúries, 1984, i acabariem amb l'autor que, tal volta pot ser considerat el màxim exponent, TORRES I SANS, XAVIER. *Els bandolers (s.XVI-XVII)*. Vic: Eumo, 1991; TORRES, XAVIER. *Nyerros i cadells. Bándols i bandolerisme a la Catalunya de l'antic règim (1590-1640)*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres / Quaderns Crema, 1993, etc. V.Gual i J.Codina, entre d'altres, també han fet bones aportacions. La problemàtica institucional del bandolerisme de mitjan s. XVI l'ha tractat recentment BUYREU JUAN, JORDI. *Institucions i conflictes a la Catalunya moderna*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor, 2005, p. 253-311.
3. J.Olivares aplega en la seva monografia, un bon nombre d'exemples. Vegeu OLIVARES I BERTÓ, JORDI. *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria. Conflictivitat social i litigació a la Reial Audiència (1591-1662)*. Lleida: Pagès Editors, 2000.

En aquest sentit, és molt possible que Rafel de Biure pugui ser considerat com un dels màxims exponents de senyor-bandoler a la Catalunya Nova. Creiem que el seu exemple, ben documentat i analitzat, pot servir per aclarir una mica més aquest aspecte del bandolerisme, el de les intricades xarxes d'interessos que es movien al voltant d'una disputa, el dels promotors dels conflictes que l'alimentaven i els motius que els movien. Un decàleg de llurs baronies, propietats, rendes i sobretot, drets, ens endinsarà en el cosmos d'un senyor de vassalls i ens ajudarà a entendre les estratègies de defensa d'interessos propis i creats. Tal volta, també podem arribar a comprendre una mica, a través dels oponents i disputes que li sorgiren, com va ser que passà a convertir-se en un destacat senyor-bandoler.

Joc d'herències

Rafael-Joan de Biure de Montserrat (v.1570-1634) arribà a ser senyor de Vallespinosa, Preixens i Mitjanell, baró d'Aguilar i castlà de Vallverd, de Pontils i de Santa Perpètua, i a més li pertocaven drets (o almenys així ho creia ell) sobre les senyories d'Artesa, de Montsonís, de Montclar, de Gelida i de Sant Mori. La seva considerable i complexa heretat es juxtaposà documentalment amb la de Josep de Margarit, el seu gendre (casat amb Maria, filla única), que fou successor, d'una banda de la família paterna (senyories de Castell-Empordà, Sant Feliu de Çagarriga, Pelacaç, etc.), i d'altra de Rafael de Biure. Per això, en ocasions es fa difícil concretar quines propietats havien estat de Biure. Amb l'ajut de documentació judicial i patrimonial de Biures i posteriorment de Margarits, podem recomposar, ni que sigui en els principals trets, el patrimoni del nostre senyor-bandoler.

Estratègies de col·locació familiar rendibles

Val la pena fer un incís en la considerable capacitat econòmica de la família, una capacitat en la qual van contribuir principalment dos fets: 1) l'enllaç a mitjan s. XV amb l'hereva dels Urrea, i 2) un bon nombre d'altres dignitats canòniques que assoliren una bona posició econòmica, la qual, lògicament, revertia sempre al nebot cap de la família.

L'herència dels Urrea

El 1467 Joan de Biure d'Argençola maridà amb Maria d'Elies, hereva dels Urrea com a neboda de Beatriu i de Pere d'Urrea, el poderós arquebisbe tarragoní. Dotada amb quasi 10.000 sous, Maria d'Elies i el seu fill Joan de Biure heretaren el novembre de 1490 el castell de Milà i el mas de Riba-roja (que alienaren per 12.000 sous), a més d'altres béns⁴. D'ençà d'aquest doll dinerari, els Biure pogueren comprar Vallespinosa, i a més

4. CARBONELL I BUADES, MARIÀ. "Els barons de Vallespinosa". en: ANGLÈS, FRANCESC; HUGUET, JOAN (eds.) *Vallespinosa i el seu patrimoni monumental i artístic conservat (segles XII-XVIII)*. Tarragona: Diputació, 2002, 21-69: 35. L'acta de possessió dels béns cedits per Beatriu d'Urrea a la seva neboda és a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona [= AHPB]. MADURELL MARIMÓN, JOSEP M^a. *Índice cronológico alfabético. III. Archivo General de Protocolos de Barcelona. Sección histórica*. Barcelona: Colegio Notarial, 1959, III, p. 389 núm. 278.

traslladar-se a una mansió senyorial que adquiriren al carrer dels Cavallers de Tarragona, operacions que efectuaren en menys de 15 anys. El parentiu amb l'arquebisbe Urreas podia, a més, haver estat causa de que un primer Biure, Onofre, aconseguís una canongia a la seu tarragonina, alta dignitat eclesiàstica que tindria continuïtat a la família. Si fem un cop d'ull a l'arbre genealògic dels darrers Biure [vegeu l'arbre genealògic dels Biure, a l'annex núm. 1], observarem que els últims enllaços els realitzen amb membres de l'aristocràcia mercantil, noble o burgesa, més pròspera de Tarragona: els Montserrat, els Mitjavilla, els Rossell, els Malgosa o els Cisterer⁵.

Els Biure canonges de la Seu de Tarragona

L'accés de diversos membres de la família a la més alta dignitat catedralícia de la seu de Tarragona, no hi ha dubte que hi degué contribuir notablement, no únicament en poder i influència política, sinó també econòmica. A Onofre de Biure d'Elies, mort el 1546, segueixen en la carrera capitular els seus dos nebots-nets, Baltasar i Melcior de Biure de Castellvell, oncles de Rafael de Biure.

Onofre l'obtingué vers 1504, i va ser canonge-tresorer des de 1516 fins a la data de la seva mort, el 1546, i també vicari general, almenys des de 1541. Baltasar, el seu nebot, ja ho era el 1545, i també fou canonge-tresorer des de 1546 (succeint el seu oncle matern Baltasar de Castellvell) i fins tres anys més tard que morí.

Melcior de Biure de Castellvell, assolí un pes considerable a la ciutat, ja que a més del seu seient en el Capítol tarragoní en el que succeí el seu germà Baltasar el 1549, també fou tresorer entre 1559-1579 i, finalment, ardiaca de Sant Llorenç, la major prebenda de la Seu, que rendava 686 lliures anuals. A aquest capital caldria afegir les 1.350 ll. que li reditarien la munió de censals que tenia venuts (per valor de 27.000 ll.), i un líquid de 13.600 ll., de les quals, 3.864 les tenia dipositades a la taula de canvis. En paraules de J.M.Recasens, *"era un gran senyor que es permetia el luxe de tenir cotxe de quatre rodes, un tir de dues mules i ornar amb gran luxe de guardamanils les cambres de la casa on vivia"*. Residia en una gran mansió al costat de l'església de Sant Llorenç, amb quadres, cotxera, esgorfa, xemeneia "francesa", un rebedor, una sala, sis cambres, rebost, cuina, estudi, i un petit hort annex. Testà l'any 1595⁶ i en l'inventari *post-mortem* que es va aixecar dels seus béns, hi figuren una vintena de quadres, un vaixell i una coberteria de plata, una llibreria de 62 volums, etc.

5. Vegeu ROVIRA I GÓMEZ, SALVADOR-J. *Els nobles de Tarragona al segle XVI*. Tarragona: Col·lecció "Pau de les Postals", 2003.

6. RAMON I VINYES, SALVADOR. "Canonges de la Catedral de Tarragona". *Butlletí Arqueològic*, RSAT, Tarragona, 21-22 (1999-2000) 241-595: 285; RECASENS I COMES, JOSEP M. *El municipi i el govern municipal de la ciutat de Tarragona. Segles XVI i XVII*. Tarragona: Arola Editors, 1998, p. 68-71 i 112; ROVIRA I GÓMEZ. *Els nobles de Tarragona...*, p. 26-27. El testament del canonge Melcior de Biure de 27 de juny de 1595, a l'Arxiu Històric Provincial de Tarragona [= AHPT] (notaria de Bernat Gendre, 1542-1608, reg. 87, f. 37), l'ha analitzat J.M.Recasens, a qui he d'agrair la còpia dels seus apunts.

La fortuna que aplegaren aquests canonges anà a parar sempre a un hereu Biure. La d'Onofre de Biure d'Elies, consistent en els termes de Cisquer, Valielles, Montcalb i els Bancs, revertí el 12 de setembre de 1533 a favor del seu nebot Onofre de Biure de Mitjavila⁷. La de Melcior de Biure de Castellvell fou tota per a Rafael de Biure, no debades havia estat tutor i curador seu i dels seus germans⁸.

A més d'aquests oncles Biures, també n'hi hagué d'altres no carnals que cal considerar, com Baltasar de Castellvell, oncle de Gaspar de Biure de Castellvell i dels seus germans, que fou canonge la primera meitat del segle XVI. Tampoc podem passar per alt Rafael-Joan Gili, canonge i ardiaca de Vila-seca, germà de la segona muller de Francesc de Montserrat, i per tant, oncle polític d'Anna de Montserrat, la mare de Rafael de Biure⁹. D'entrada, el fet que aquest li hagués heretat el nom (Rafael-Joan), és prou indicatiu de la influència que en rebé i de que, per tant, li podia haver heretat molt més.

Herència paterna

Del seu pare Gaspar de Biure de Castellvell, Rafael de Biure heretà el gruix del patrimoni, les senyories de Vallespinosa i d'Aguilar, a més de la castlania de Vallverd. La primera l'havia adquirit, el 1526, Joan de Biure d'Elies, la segona, els pertocava com hereus dels Llorac, ja que Joan de Biure d'Argençola, pare de Biure Elies, era fill de Violant d'Argençola de Llorac (+ v.1499); la castlania de Vallverd ja l'ostentaven des del segle XIV. Així, amb l'esmentat Joan de Biure d'Elies (+ v.1546), besavi de Rafael-Joan de Biure, ja s'havia aplegat en la família el nucli principal del patrimoni jurisdiccional.

Vallespinosa

La senyoria de Vallespinosa va ser l'únic domini baronial que ningú li va disputar mai ni fou objecte de cap mena de procés judicial. Com ja s'ha dit, fou adquirida el 1526 per

-
7. Arxiu de la Corona d'Aragó [=ACA], *Arxiu Pablo de Sàrraga*, capsa 52, camisa "Biure". També MADURELL. *Índice cronológico alfabético...*, III, p. 396, núm. 368.
 8. Una curadoria que durà fins la dècada dels 90 del s. XVI, i que es podria qualificar d'esmerada i empenedora, a jutjar pels documents que constaten que des de 1589 s'havien iniciat les obres d'arranjament al castell de Vallespinosa, i així mateix començat a determinar l'establiment d'una botiga de blat. A més, autoritzà als jurats i singulars de Vallespinosa a vendre un censal de 85 lliures (15 de febrer de 1584), i intervingué en l'arrendament de llurs rendes (1588-1591) per 215 lliures. Arxiu Històric Arxidiocesà [=AHA], *Rectoria de Vallespinosa*, núm., capsa 1, núm. x.
 9. Gili, d'una família de mercaders selvatans, fou canonge de la seu tarragonina entre 1546-1565, data en què accedí a l'ardiaconat de Vila-seca, fins a la seva mort el 31 de març de 1586. RAMON. "Canonges de la Catedral de Tarragona...", p. 289; CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 39.

Joan de Biure d'Elies, que la comprà als Armengol per 47.000 sous¹⁰, i d'ençà sempre va pertànyer a la família. Apareix amb els agregats de Santa Perpètua, Biure, Pontils i Vallverd, que sumen un total de 58 focs, el 1553¹¹, cosa que ens permet estimar una població, en vida de Rafael de Biure, d'uns 250 vassalls aproximadament.

Una font amb la que també comptem per confrontar les propietats baronials i immobles de Rafael de Biure, és el *Memorial* (datat vers 1653) que Josep de Margarit elevà a Lluís XIV sobre les possessions que havia perdut a Catalunya en seguir el partit francès. Recordem que Margarit fou el successor de Biure i que li heretà tots els títols i propietats. Tanmateix, aquí ens pot servir de poc, perquè Margarit inflà de tal manera les xifres de propietats i rendes (per traure'n una major compensació del monarca francès) que resulten del tot inversemblants (les rendes de Vallespinosa les valorà en 4.500 lliures). Observem, això sí, que amb Vallespinosa hi situava efectivament els agregats de Pontils, Santa Perpètua, més la castlania de Vallverd, un molí i tota la jurisdicció civil i criminal "entière"¹².

Més de fiar és la documentació notarial de la rectoria vallespinenca, on les rendes de la baronia pugen al voltant del centenar de lliures anuals, sense que poguem definir gaire més, ja que Vallespinosa apareix sempre arrendada juntament amb les propietats i drets de Vallverd. El 27 de setembre de 1588, Anna de Montserrat l'arrendà a Joan Mateu per quatre anys, i ho feia per 215 lliures, bo i comptant que només arrendava la meitat dels fruits, delmes i censos. El 19 de juliol de 1612 Rafael de Biure l'arrendà per quatre anys al mercader tarragoní Amador Abrell, per 500 lliures. El 30 de gener de 1655, el procurador de Josep de Margarit n'arrendava ben bé la meitat (ja que es reservava el castell, la quadra, el molí, la meitat d'un hort i parts d'un altre i una feixa d'avellanes), i ho feia per 30 lliures més 17 quarteres de blat i 25 cargues de fems¹³.

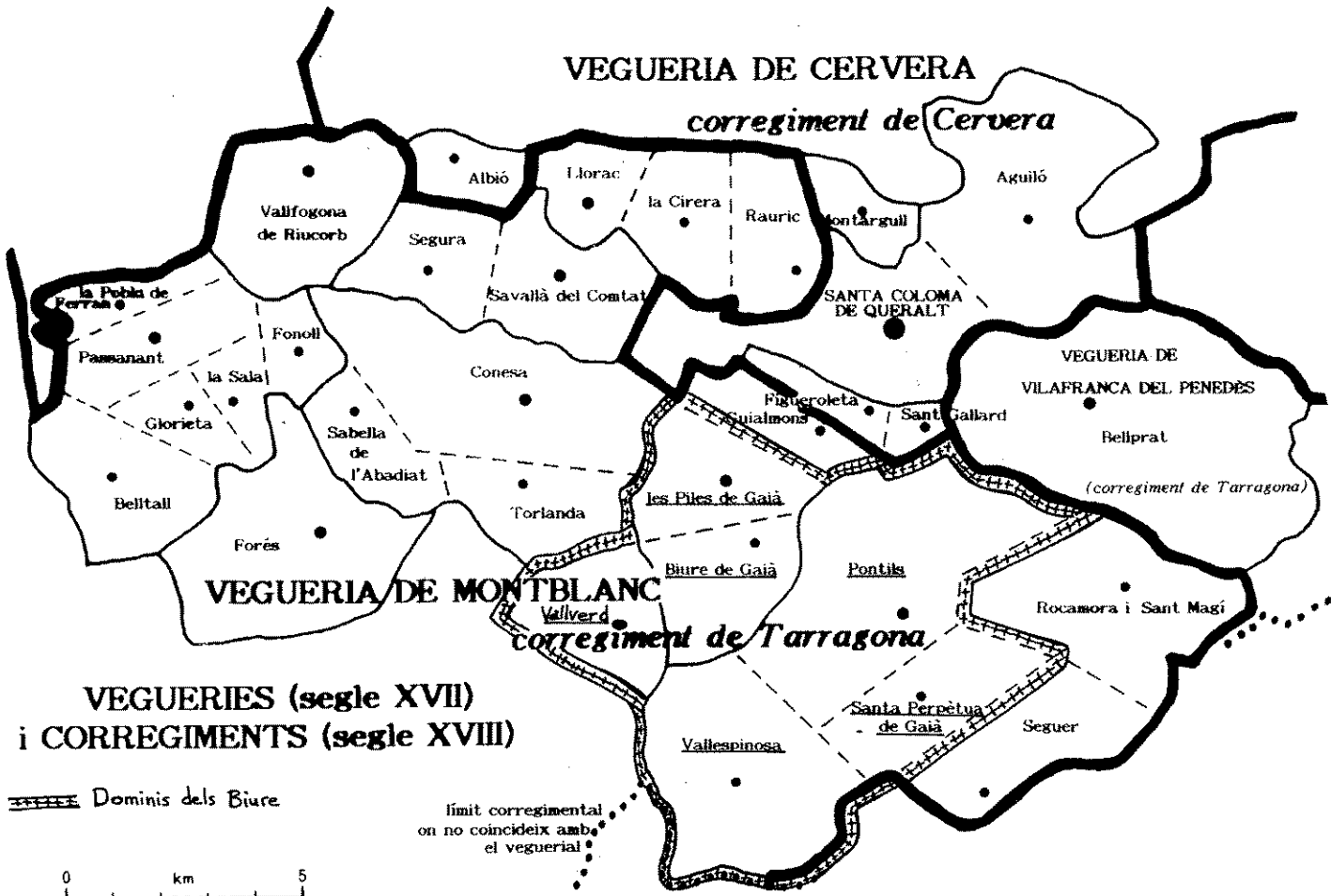
Pel que fa a Biure, a l'esmentat *Memorial* dels Margarit de 1653, apareix a banda ("la tour de Biure"), valorada en 3.000 lliures, i amb una estimació de rendes de 120 lliures l'any.

10. Des que el 1357 Pere III el Cerimoniós concedí la baronia a Arnau de Cervelló, Vallespinosa romangué en poder dels Cervelló i d'ells passà als Caramany. El 18 d'agost de 1515, Ponç de Caramany (fill d'una Biure, Elionor) la vengué a carta de gràcia a fra Joan d'Armengol. Llavors aparegué Joan de Biure d'Elies, tal volta cosí, que es féu amb el dret de retrovenda dels Caramany el 24 de maig de 1526, i només dos dies més tard, amb la baronia, adquirint-la dels curadors de Joan Salvi d'Armengol. El 2 de juny, Joan de Biure en prenia possessió, i el 24 de novembre següent els Caramany confirmaven l'alienació, en dessemborsar Biure les 47.000 lliures que li costava l'operació. Així consta en un document soït que relacionava les operacions hagudes al voltant de dita baronia, i que es troba a l'ACA, *Arxiu Pablo de Sàrraga*, capsa 157, camisa "Cervelló". De fet, l'operació comprenia igualment l'adquisició per part dels Armengol, de la castlania de Rocafort, llavors en poder dels Biure, que amb el temps passaria a ser comtat. Carbonell. "Els barons de Vallespinosa...", p. 29-30.

11. IGLÉSIES, JOSEP. *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1981, II, p. 300-307.

12. El memorial està publicat a: PASQUIER, FÉLIX. *Don Joseph Margarit d'Aguilar. Gouverneur de Barcelone. Notice suivie de documents sur la Guerre de Catalogne (1641-1659)*. París: Imprimerie Nationale, 1924 (Separata del *Bulletin philologique et historique [jusqu'à 1715]*, 1921), p. 20.

13. AHA, *Vallespinosa*, núm. 3, 6 (1607-1612) i 25 (1632).

Aguilar

La baronia d'Aguilar era un grupúscul de casones i viletes, enclavades en el territori històric del comtat d'Urgell, diòcesi de Solsona, dins la unitat geogràfica i politicoadministrativa de la Vall de Lord, limitant amb el comtat de Berga. Al voltant d'Aguilar, s'hi aplegaven: Bancs, Catllarí, l'Hospital del coll d'Olzina i Valielles. A la documentació, s'hi afegien, a més, els delmes de la Casa Nova de Valls, Montcalb i Sisquer. Els cinc termes s'havien configurat com baronia des del segle XII, quan una família de *milites* senyorejà l'antiga *domus* d'Aguilar adoptant el nom del topònim, gaudint de la plena propietat amb alta i baixa jurisdicció, circumstància que la convertia en un autèntic oasi al bell mig dels poderosos dominis jurisdiccionals cardonencs. Dels Aguilar passà als Vernet, i dels Vernet als Argençola (a principis del segle XV), recalant amb Biure amb l'enllaç de Galceran de Biure (+1466) amb Violant d'Argençola de Llorac¹⁴.

Els Biure hi tenien la jurisdicció civil i criminal, mer i mixt imperi, encara que no de tots els termes, i en alguns casos, compartida amb el duc de Cardona. Les rendes d'Aguilar el 1782 representaven unes 225 lliures anuals (500 ll., segons el memorial de 1653)¹⁵. Resulta difícil aproximar-ne unes rendes creïbles, quan Rafael de Biure en fou el titular, però podem estimar que estarien per sota de les de Vallespinosa, el feu principal. Segons sembla, el 1615 Biure de les de Vallespinosa, el feu principal, segons sembla, el 1615 Biure considerava l'oferta del duc de Cardona d'un "concambio" amb la baronia d'Oriola, ja que compartia amb ell part de les jurisdiccions, i a més no hi tenia delmes¹⁶.

Vallverd

De Vallverd, el que posseïen els Biure n'era la carllania, no pas la baronia, per bé que aquesta pretensió fou objecte d'un plet amb l'orde de Sant Joan de Malta, i era el títol més antic que ostentaven. Aquesta carllania es vinculà a la família el 10 d'agost de 1387, quan

14. Seguim un estudi inèdit sobre la baronia d'Aguilar de GALERA I PEDROSA, ANDREU. *Territori, senyoriu i jurisdicció a la Catalunya Central. La batllia de Cardona (ducat de Cardona) i la baronia de Santa Maria d'Aguilar (s. XI-XVI)*. Tesis doctoral, Universitat de Barcelona, dirigida pel catedràtic Manuel Riu, 1993-1995 (f.269- 279, 319-329 i 340). Agraïm a l'autor totes les facilitats donades per poder accedir al seu treball, que no han estat poques, i també les explicacions i dubtes que ens ha aclarit, i li desitgem que aviat el pugui veure publicat. Una magnífica descripció d'Aguilar i els seus termes annexos, encara que tardana, la va donar Pascual Madoz en el seu *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones en ultramar*. XVI. Madrid: s.e., 1845, I, p. 137.

15. PASQUIER. *Don Josep Margarit d'Aguilar...*, p. 19; CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 45 i 46 n. 118. En uns poders que atorgà el 9 de desembre de 1632 referents a la jurisdicció temporal alta i baixa, mer i mixt imperi de l'Hospital del coll d'Alzina, Valielles i Catllarí, constava que eren termes "*comprehendidos y unidos a la Baronia de Aguilar*". N'hi ha un regest dins d'un interessant document. Aquest document és una relació, a tall de registre, del contingut de l'arxiu familiar dels Margarit (hereus dels Biure). És a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona [= AHCB], *Patrimonial*, III, llig. 3, primer document, i des d'ara el citarem com = *Índex Margarit*. La dada sobre Aguilar apareix amb el núm. 647.

16. *Índex Margarit*, núm. 659.

la titular Elvira de Vallverd l'alienà a favor d'Arnau de Biure, i aquest féu el mateix el 18 de desembre de 1418 a favor del seu germà Berenguer de Biure¹⁷, avantpassat directe de Rafael de Biure. Resulta molt difícil saber quins drets tenien sobre Vallverd els Biure exactament, perquè a la documentació apareix sempre juntament amb Vallespinosa, per bé que en tindrien tants i tan importants com per considerar-se'n senyors.

Propietats immobles a Vallespinosa, Tarragona i Barcelona

En més d'un document apareix Rafael de Biure vinculat a tres residències per igual: Vallespinosa, Tarragona i Barcelona. En totes tres poblacions hi tenia propietats. Quan era a Vallespinosa sojornava al castell, on residia (permanentment ?) un servidor de la seva confiança¹⁸. A l'església de Sant Jaume de Vallespinosa foren enterrats Rafael de Biure i la seva esposa Agnès, abans que ell, i també la filla Maria¹⁹. Ja en temps de la tutoria de l'oncle Melcior, i tot just acabada aquesta (o sigui, entre 1589 i 1592), Rafael de Biure hi féu obres d'arranjament, per més de 46 lliures. Es tractà d'enderrocar un mur vell i reconstruir-lo amb guix i argamassa, i després fer-hi mitja dotzena d'obres menors (separar cels, arranjar parets apunt d'emblanquinat, tapar forats, l'escala de cargol, obrir quatre finestres, instal·lar dues portes, "mes te de remendar la cambra que-s te damût la guinardera y fer una finestra q[ue] mire devant lo portal q[ue] ix a la sala..."²⁰).

La casa de Tarragona era la mansió al carrer dels Cavallers que degué adquirir el seu besavi Joan de Biure d'Elies durant la dècada dels trenta o quaranta del segle XVI, que és quan consta que hi tenien per veïns als Çaportella. Aquesta mansió fou la residència habitual de Rafael de Biure a Tarragona, fins que la pressió política i popular el van forçar a marxar a Barcelona. Era l'última casa del carrer i feia cantonada amb el carrer Major; tenia per veïns els Vallbona, i al davant, la casa del General. Pels comentaris solts d'un procés de 1595 incoat contra un dels seus criats (inculpat de moneder), sabem que hi tenia el seu estudi amb una arquimesa de calaixos, a les "cambres noves deve[r]s mar..."²¹.

17. ACA, *Arxiu Pablo de Sàrraga*, capsa 52, camisa "Biure"; capsa 157, camisa "Cervelló".

18. El 1584 hi vivia el pagès Joan Teixidor. AHA, *Vallespinosa*, capsa 1, núm. x.

19. Així consta en els seus respectius testaments. CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", apèndix núm. 3, p. 233-241: 234 (Rafael de Biure, 1-08-1633); AHA, *Vallespinosa*, Testaments, núm. 25 (Maria de Biure de Cardona-Rocabertí, 7-09-1639)

20. AHA, *Vallespinosa*, capsa 1, núm. "x". Encara que apareix en dos documents per separat, creiem que es tracta de la mateixa notícia. L'obrador era el mestre de cases Bernat Farrer, i a més de les 45 lliures, Biure es comprometé a mantenir-lo a ell i els seus manobres mentre durés el seu treball i a dur-los a peu d'obra els materials, guix i argamassa que necessitessin.

21. AHCB, *Patrimonial*, III, llig. 2. ROVIRA I GÓMEZ. *Els nobles de Tarragona al segle XVI...*, p. 106; ROVIRA I GÓMEZ, SALVADOR-J. "Tres llinatges tarragonins de l'època dels Àustries: Rossell, Vallbona i Valls". En: SOLER, E.A. (ed.), *Recull Mª Dolors Cabré i Montserrat (1944-1995)*. Tarragona, Estació de Recerca Bibliogràfica i Documental "Margalló del Balcó", 1996, 37-52: 46-47.

Sabem que Rafael de Biure posseïa més propietats immobles a la ciutat de Tarragona, però bé que la documentació de la segona meitat del segle XVII que hem trobat no ens permet destriar a certa ciència les que havia adquirit ell de les que podia haver adquirit posteriorment el seu successor Josep de Margarit. Hem de suposar, tanmateix, que Margarit hauria heretat el gros d'aquest patrimoni tarragoní de Biure. El *Memorial* dels Margarit de 1653, esmenta una propietat de terra i una vinya, a més de dues cases, [hiper-]valorat tot en 8.666 lliures (i una capacitat reditícia de més de 800 ll.)²². El 1640, Margarit vengué un censal de 1.537 lliures al donzell Onofre Vidal. Vint i escaig anys més tard, s'encetà un procés judicial contra ell, per impagament de les pensions, que desembocà en la confiscació de les seves propietats immobles a Tarragona²³. Gràcies a aquest document sabem on tenia la segona casa: a la placeta de les Cols; i també de l'existència d'un hort clos a la davallada del Port, "*prop lo molí vulgarment dit del port*", d'un parell de jornals, valorat en 600 lliures²⁴. Aquestes terres provenien dels Biure, ja que havien estat propietat del pare de Rafael de Biure, Don Gaspar, i vinculades a l'evolució urbana de la ciutat, havien format part de la seva topografia. A mitjan segle XVII aquesta propietat era coneguda com l'"*hort de Biure y Margarit*", i ha estat situada pels arqueòlegs al carrer de la Unió, poc abans d'arribar a la placeta de la Mitja Lluna, actualment del General Prim²⁵.

El document al que abans hem fet referència resultant del procés judicial obert pels Vidal a principis de la dècada dels 60, també esmenta algunes propietats a la ciutat de Barcelona: una casa gran al costat del convent de Santa Caterina Màrtir, i un hort al carrer *Sentrenta claus* que, llavors el 1671, s'estimava de valor de 1.000 ll. Aquesta casa gran de Barcelona era la que Rafael de Biure adquirí el 1622 al carrer dels Mercaders, cantonada amb el de Palma, gràcies a un crèdit per diferents violaris, una gran mansió que Biure tingué cura de reformar i que convertí en la residència de la família a Barcelona²⁶. Posteriorment el seu successor Josep de Margarit l'arranjà i embellí, fent-la tan digna com per hostatjar-s'hi quan ocupava el càrrec de governador general del Principat i, àdhuc per

22. PASQUIER. *Don Josep Margarit d'Aguilar...*, p. 21.

23. AHCB, *Patrimonial*, III, llig. 2.

24. Val a dir que per la part dels Vidal, l'hort era d'un quartó i l'estimaven únicament en 150 ll., que és la quantitat que deien haver desemborsat en adquirir-lo per rescabalar-se del censal.

25. GABRIEL, RAFAEL y HERNÁNDEZ, ELOY. "Un plano de Tarragona de 1643". *Butlletí Arqueològic*, 8 i 9 (1986-1987) 245-254: 249; REMOLÀ VALLVERDÚ, JOSEP ANTON. "Tarraco al Renaixement", en: *El renaixement de Tàrraco 1563. Lluís Pons d'Icart i Anton Van den Wyngaerde. Exposició Museu Nacional Arqueològic de Tarragona. Del 20 de setembre de 2003 al 29 de febrer de 2004*. Tarragona: MNAT, 2003, 59-89: 68 i 76.

26. CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 45. Sembla que durant un temps estigué hipotecada per un censal de 640 lliures que Biure pagava al monestir de Poblet. *Índex Margarit*, III, núm. 751.

rebre-hi ambaixades i celebrar-hi manta reunions amb consellers i diputats²⁷. El memorial Margarit de 1653 no esmenta aquest casalot del carrer Mercaders de Barcelona, perquè Josep de Margarit l'alienà l'any 1652. Preveient que caiguda Barcelona –cosa llavors imminent- li serien confiscats tots els seus béns, Margarit se la malvengué a carta de gràcia just tres dies abans d'abandonar furtivament la ciutat, el 30 de setembre, al pagès Agustí Saladriga, per 2.600 lliures, quan la mansió en valia més de 6.000²⁸.

Una segona casa la va heretar Agnès de Cardona, l'esposa de Rafael de Biure, el 1612, quan moria el seu germà Galceran fent-la hereva²⁹. Entre els béns llegats hi havia una casa al carrer Tremolet, a la parròquia dels Sants Just i Pastor, que segurament els hi venia dels Sunyer³⁰.

Herència materna

Per la seva mare Anna de Montserrat, Rafael de Biure heretà una bona col·lecció de censals i altres negocis del seu avi el mercader Francesc de Montserrat, no sense que hi hagués una concòrdia pel mig. Francesc de Montserrat, ciutadà de Tarragona, casà amb Cristina Paula Jaques, de qui només hagué una filla, Anna, que es casà el 1559 amb Gaspar de Biure³¹. En el seu testament de 22 de desembre de 1584, Montserrat deixà hereu el seu nét Rafael de Biure, per bé que feia usufructuària la seva filla Anna; a la concòrdia de 21 d'abril de 1593, Anna de Montserrat estipulà la cessió de tot l'usdefruit i heretats del seu pare Francesc a favor del seu fill Rafael de Biure³².

27. Així consta a les actes de la Diputació del General, on s'especifiquen diverses trobades en dita mansió, en: 1 d'octubre de 1644 (ambaixada), 15 de juny de 1646 (lliurament d'un escrit per part de tres emissaris, "*personalment trobat [Margarit] en un aposento o sala de las casas de sa pròpia habitació, que posseheix en Barcelona, en lo carrer apellat dels mercaders...*"); el 20 de juny següent (pel mateix), el 12 de setembre de 1649 (reunió amb els diputats, allí convocats), el 12 de gener de 1650 (ambaixada, els ambaixadors interromperen una reunió que allí hi tenia Margarit amb diversos doctors del Reial Consell), el 31 de gener de 1651 (reunió amb diputats, consellers i doctors del Reial Consell –16 personalitats en total-), el 25 d'octubre següent (altra reunió amb el diputat eclesiàstic, l'òidor reial, diversos oficials, consellers i doctors del Reial Consell), el 29 d'abril de 1652 (reunió amb un síndic del General), etc. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* [= DGC]. VI (1644-1656). Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2000, p. 21, 73, 74, 76, 355, 388, 464, 509, i 525.
28. Malgrat els acords de pau i de mutu aixecament de confiscacions entre les dues Corones (1659), Margarit no pogué fer anul·lar dita venda forçada, de manera que el seu nét encara pledejava a mitjans del segle XVIII per recuperar la mansió. AHCB, *Patrimoni*, III, llig. 4. També CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 45.
29. No pas sense que hi hagués una concòrdia pel mig, signada entre Agnès i Jerònima de Pons, la vídua de Galceran de Cardona-Rocabertí, protocolitzada el 20 d'abril de 1613 pel notari de Cardona Francesc Vidal. *Índex Margarit*, III, núm. 689.
30. M. CARBONELL. "Els senyors de Vallespinosa...", p. 44. L'herència dels Cardona estava "enverinada", ja que arrossegava litigis amb la Cartoixa d'Escaladei, de forma que el 1643 Josep de Margarit hagué de desemborsar 600 lliures, que gravaven la propietat d'aquesta casa.
31. Almenys els capítols matrimonials eren de 22 de febrer de 1559. Protocolitzats pel notari vallenc Gabriel Pedroló, acordaven que els Biure donaven al fill Gaspar l'heretat universal de la família (baronies de Vallespinosa i d'Aguilar, carlania de Vallverd, amb especial esment de: Colldolsina, les Bancs de Sisquer, Moncaib, Valls, Valielles i la torre i terme de Serós), reservant-se, emperò, 20.000 lliures. Un regest amb el núm. 452 es troba a: *Índex Margarit*.
32. La concòrdia fou protocolitzada pel notari tarragoní Rafael Llagostera. *Índex Margarit*, núm. 687. El testament de Francesc de Montserrat el va protocolitzar el notari Fèlix Montserrat, i el de la filla Anna, de 22 de setembre de 1611, el notari Francesc Reverter. AHCB, *Patrimonial*, III, llig. 2. També, ROVIRA I GÓMEZ. *Els nobles de Tarragona al segle XVI...*, p. 87 n.393.

El volum dels negocis de l'avi Francesc de Montserrat degué ser força considerable, tant com per "considerar" l'enllaç amb una família de l'alcúrnia dels Biure, i que aquests s'avinguessin a fer-ho amb la família d'un mercader d'origens obscurs³³. S.J. Rovira ja diu que "aconseguí fer-se amb un patrimoni remarkable...", afegint que amb aquesta heretat, Biure es vinculà patrimonialment a Tarragona. El cert és que només dels censals creats que amb el temps van ser origen d'un procés judicial a la Reial Audiència per impagament (vegeu l'annex núm. 7), se'n pot reunir un llistat d'una quinzena, que oscil·len entre les 60 i les 300 lliures, i que tots plegats sumen 2.583 ll., amb unes rendes estimades al voltant de més de 130 ll. l'any³⁴. Caldria considerar llavors quin podria ser el total dels censals i altres negocis que Francesc de Montserrat podia haver aplegat en vida.

Cal considerar igualment l'activitat censalística d'Anna de Montserrat, res de l'altre món, però que també revertiria en el seu fill. Sembla que el seu camp abarcava sovint membres de la família. El 18 d'agost de 1588 comprava un censal a Paula de Cisterer (cosina?), el 16 de gener de 1589 el comprà a Pau Arrufat, metge de Valls, el 19 de novembre de 1594 als cònjuges tortosins Antoni de Boteller i Eusèbia de Mediona, el 10 de febrer de 1604 als cònjuges Montserrat Vilanova i Paula i, finalment, el 6 de maig de 1605 al seu fill Rafael de Biure³⁵.

Noves adquisicions

Preixens i Mitjanell

Preixens és un petit llogarret prop d'Agramunt, d'una vintena escassa de focs el 1553³⁶, amb un terme notablement gran (de bosc i devesa), amb castell, quadra, molí fariner i els agregats de Mitjanell i la quadra de Gorga. La senyoria comportava tota la jurisdicció civil i criminal, i al baró pertocaven tots els drets, "muntanya, garrigas, prats, Bosch y aygues, fonts, herbes y pastures y de tots los altres drets dominicals..."³⁷. Un dels més

33. Potser és exagerat titllar d'obscura l'ascendència de Francesc de Montserrat, ja que és prou segur que, pel cognom, pertagués a una de les més antigues i nobles famílies del Camp de Tarragona (probablement de les branques alcoverenques, on abunden els Francescs, cosa que asseguraria una relació ancestral amb Voltors i Morells). El cert és que no se l'ha pogut vincular directament i que no se li coneix cap filiació ni altres dades familiars, llevat del nom de les seves dues esposes, Cristina Paula Jaques i Lluïsa Gili... Vegeu els treballs de ROVIRA I GÓMEZ, SALVADOR-J.; GÜELL I JUNKERT, MANEL. *Aproximació a les famílies nobles d'Alcover a l'Edat Moderna*. Valls: Consell Comarcal de l'Alt Camp, 1993, 91-114; ROVIRA I GÓMEZ, SALVADOR-J. "Els Montserrat tarragonins dels segles XVI i XVII". *Quaderns d'Història Tarraconense*, XIV (1996) 209-225; ROVIRA I GÓMEZ. *Els nobles de Tarragona...*, p. 87; ROVIRA I GÓMEZ, SALVADOR-J. *Vells i Nous (Els Nobles de Tarragona al segle XVII)*. Tarragona: Centre d'Estudis d'Altafulla, 2003, p. 13. També CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 39, que aporta el nom de la seva segona muller, germana del canonge Rafael Joan Gili.

34. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona [= AHCB], *Patrimonial*, III, llig. 2 i 3. Vegeu-ne el quadre a l'apèndix.

35. MADURELL. *Índice cronológico alfabético...*, III, p. 410-416, núm. 539, 543, 572, 604 i 613.

36. IGLÉSIES. *El fogatge de 1553...*, II, p. 141.

37. Així apareix en un plet a l'ACA, *Reial Audiència*, plet civil núm. 2.252.

El poble de Biure, presidit pel castell (any 1923)

Foto: Josep Salvany (Arxiu ACBS, 94)

preuats era el de pastura (també dit, als documents "paciencia" o "herbatge"), només pel qual en podia traure entre 160 i 200 lliures anuals³⁸.

La baronia havia passat, el 1442, a Joan d'Espés, probablement per recompensar les seves campanyes militars ultramediterrànies. Cent cinquanta anys més tard, la Diputació del General embargà la baronia als seus successors, per un deute de 3.365 lliures (contret pels Francesc d'Espés, pare i fill, en sortir avaladors d'un arrendador de la bolla el 1578). Posada a pública subhasta, el 13 de març de 1603 l'adquirí el cavaller barceloní Rafael Monner per 12.000 lliures, i aquest l'alienà tot seguit a Rafael de Biure per igual quantitat. Preixens, malgrat els molts gravàmens que tenia a sobre, era una propietat rendible, essent les 12.000 lliures que es van pagar per ella un preu de cost, ja que valia molt més, 24.000 o 29.000 lliures, segons els queixosos Espés, els quals asseguraven que les seves rendes anuals pujaven a més de 730 lliures (renda inflada, si considerem que els Margarit, en el seu *Memorial* de 1653, també la feien pujar fins a les 800 lliures...) ³⁹.

Pontils i Santa Perpètua

El procés d'adquisició d'aquestes dues carlanies està perfectament resumit per M. Carbonell, de tal manera que no podem fer aquí altra cosa que seguir-lo⁴⁰. La seva possessió arrenca de principis del s. XIV, passant als Montagut i dels Montagut als Montsuar, fins que en el s. XVII n'eren els titulars Jerònima de Vega, vídua d'Onofre de Montsuar, senyor de Puigròs, Andreu Botella, senyor de Benavent i Elionor Bellver de Montrós, que en posseïa un terç. El 1614 les carlanies foren alienades per 2.000 lliures a favor del donzell Francesc Pla Cadell. Rafael de Biure va comprar-les dos anys més tard, pel mateix preu, havent adquirit l'any anterior el dret de retrovenda de la vídua Montsuar, per 400 lliures més. Finalment, el juliol de 1616, es feia amb el terç de les carlanies en poder d'Elionor Bellver, per 1.100 lliures. L'operació va quedar tancada amb aquesta última adquisició i es va saldar per un total de 3.500 lliures. Pontils i Santa Perpètua s'integren dins la baronia de Vallespinosa.

38. En el plet de l'ACA, suara esmentat (procés contra la vila d'Agramunt, pels emprius de Preixens), figuren diversos arrendaments de les herbes de Preixens a ramaders foranis entre 1611 i 1628, per: 190 ll. (1611), 200 ll. anuals (1614-18), 160 ll. (1625), 165 ll. (1626), i 160 ll. (1628). En una altra banda del plet, un testimoni assegurava que els senyors de Preixens havien arrendat les herbes des de sempre, "*de trenta, coranta, sexanta, setanta e vuytanta y de Cent anys y de tant temps en fa que no .y ha memòria de homens en contrari...*".

39. La documentació sobre aquest procés és abundant i complexa, ja que comportà interminables plets amb els descendents dels Espés, gens conformes amb tot el procés d'alienament. AHCB, *Patrimonial*, III, llig. 2 i 3. Els Espés ja eren d'antuvi deutors de Rafael de Biure, ja que la seva germana Jerònima havia estat casada amb l'últim Espés senyor de Preixens, Francesc-Cristòfol, i no havent tingut descendència, no els havien retornat el dot de 8.500 lliures. CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 42. Sobre les rendes declarades el 1653: PASQUIER. *Don Joseph Margarit d'Aguilar...*, p. 20.

40. CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 41-42.

Activitat emfitèutica i censalística

Rafael de Biure començà a fer-se càrrec dels negocis de la seva complexa heretat l'abril de 1591, o abans, puix que a finals d'aquesta data el trobem fent un establiment emfitèutic al pagès Joan Cristià⁴¹. A aquest establiment en seguiren una munió, prova evident que com a nou baró, en procurava traure el major rendiment. N'hem rescatat set, entre 1591-1618, més la venda de quatre immobles⁴²; amb tot plegat guanyà una suma censal d'una vintena de quarteres de blat anuals (convertibles en una vintena de lliures, segons els anys), i 365 lliures al comptat.

A banda, una part dels seus ingressos líquids la constituïen les rendes dels diversos censals que va crear. No ens n'ha arribat un inventari complert dels seus béns, i apenes podem recomposar-ne el llistat amb aquells censals que amb posterioritat van ser objecte de procés judicial per impagament de pensions, els que figuren protocolitzats a la recoria de Vallespinosa, i algun més rescatat per la historiografia (annex núm. 6). Sumem més de 8.288 ll. venudes a censal, amb un rèdit anual de més de 414 ll. –bo i comptant que de cinc dels censals, no en sabem el preu...-. Observem que la meitat d'aquestes operacions es van fer entre 1593-1598 (11 dels 22 censals comprats), i que foren les més lucratives: 6.950 lliures, que en reeditaven 347. Aquest lustre coincidí amb una de les pitjors crisis epidèmiques que fuetjaren el país⁴³.

Cal esmentar així mateix les 6.000 lliures que Rafael de Biure va obtenir amb el seu enllaç amb Agna de Cardona-Rocabertí de Sunyer⁴⁴, un enllaç que li reportaria una sèrie de drets sobre censals i sobre baronies (Artesa, Montsonís, Sant Mori, etc.), pels quals no va deixar de lluitar.

No tenim prou elements per poder recomposar amb exactitud l'estat financer de Rafael de Biure, tanmateix, algunes dades esparses ens menen a pensar, a grans trets, en dues èpoques diferenciades. La primera seria fins a finals del segle XVI, època de prosperitat, en la qual ingressava 2.189 ll. a la taula de canvis de Tarragona abans de 1596⁴⁵, i en aquell any rebia el dot de les seves esposalles (6.000 ll.). La segona seria a partir del nou segle, quan s'embarcà en un seguit d'adquisicions i plets inacabables, que l'obligaren a desem-

41. *Índex Margarit*, núm. 581. Efectivament, trobem també una definició de deute que el 6 de juliol de 1591 feia Joan Mateu, arrendador de les rendes de Vallespinosa, que entenem havia signada amb Melcior de Biure, l'oncle tutor de Rafael de Biure, però que llavors s'obligava amb aquest al pagament de 85 lliures. AHA, *Vallespinosa*, capsa 1, núm. 2 (1584-1595), f. 83.

42. *Índex Margarit*, núm. 578, 581, 584, 590, 593, 594, 595, 598 i 599.

43. Vegeu-ne els efectes sobre la població, a RECASENS. *El Municipi...*, p. 83-84.

44. Els capitols matrimonials de 16 de març de 1596 són a l'AHPT, *notaria de Bernat Gendre*. N'hi ha una regesta a *Índex Margarit*, núm. 454. També CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 40 n.95.

45. ROVIRA I GÓMEZ. *Els nobles de Tarragona...*, p. 27.

borsar 12.000 ll. per Preixens (1603), 3.500 ll. per Pontils i Santa Perpètua (1616), i una fortuna en advocats i procuradors. Per fer front a aquestes inversions, vengué diversos censals: el 7 de febrer de 1605, un de 800 ll. a Lucrècia Amor, esposa del mercader Miquel Casals (que no seria lluit fins el 1683, pel seu gendre i successor Josep de Margarit), un altre el 2 de novembre de 1620, de 1.200 ll. al mercader tarragoní Amador Abrell⁴⁶ (que lluí deu anys més tard), un altre el 1628 de 3.800 ll., als administradors de les distribucions i aniversaris comuns de la Catedral de Tarragona (el Capítol), per al qual hagué d'hipotecar les hortes de regadiu que posseïa a la ciutat (lluïda l'última partida de 1.000 ll., a principis de 1700, per la vídua del seu nét Joan de Margarit)⁴⁷, etc.

L'estela d'un senyor-bandoler

Si a tot aquest patrimoni, per defensar de predadors, afegim el caràcter agressiu, enèrgic i bel·licós de Rafael de Biure ("*el més agressiu dels nobles 'feudals'*"⁴⁸), obtindrem un *cocktail* que ens pot respondre, en part, al perquè de la seva activitat bandolera. Els seus múltiples excessos, documentats a finals del segle XVI, ja l'havien convertit llavors en enemic d'autoritats municipals i blanc de *nyerros*, destacant sobre la resta de barons feudals de les contrades tarragonines. Les bregues amb les unions, i amb els cònsols de Tarragona, el van forçar a instal·lar-se a Barcelona, on com a membre del braç militar participà activament en la política antimonàrquica, per contrarestar la repressió bandolera que aquella exercia. El veiem assistir el 21 de febrer de 1613 a una convocatòria de braços per debatre la pragmàtica de pedrenyals, i el 28 de febrer de 1620 a una altra per tractar dels excessos del virrei duc d'Alcalà, que recentment havia fet enderrocar el castell de Copons, etc.⁴⁹.

Cadell a la força?

Cap indicatiu massa clar ens indica que Rafael de Biure fos un actiu *cadell*, més encara,

-
46. Biure ja mantenia tractes amb Abrell de feia molts anys. El 19 d'agost de 1612 li arrendà Vallespinosa i Vallverd per quatre anys i 500 lliures. També sabem que li havia comprat un esclau, el qual morí a Vallespinosa el 10 de maig de 1620 (malgrat que el pobre desgraciat confessà, no li van voler administrar els últims sagraments). AHA, *Vallespinosa*, núm. 6 (1607-1612) capsa 1; Òbits (1600-1699), capsa 2, núm. 22.
47. *Índex Margarit*, núm. 428, 857 i 426. També en vengué un parell a la família, un a la seva mare Anna de Montserrat el 1605 i altra a l'esposa Agnès de Cardona, el 1616, per bé que creiem que responia a la necessitat d'afrontar pagaments de caire familiar. MADURELL. *Índice cronológico alfabético...*, III, p. 415 i 417, núm. 613 i 637.
48. ELLIOTT, J.H. *La revolta catalana. 1598-1640*. 2ª. ed. Barcelona: Vicens-Vives / Crítica, 1989, p. 67. M. Carbonell afegeix que "*devia tenir un caràcter enèrgic i bel·licós que justifica una biografia farcida d'episodis violents i de plets inacabables*". CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 41.
49. DGC, IV (1611-1623), 1997, p. 94, 389, 572, 575, 624-625, 629-630, 634-636. Val la pena fer un incís per destacar que a la junta de Braços de 23 de novembre de 1628 se'l va designar un dels cinc membres de la comissió organitzadora de la recepció de la Reina d'Hongria, tot persones "*pràctiques y expertas en semblants cosas...*". DGC, V (1623-1644), 1999, p. 249-250 i 255. Això podria ser indicatiu d'una esmerada educació nobiliar i cortesana.

les seves activitats "bandoleres" (violències i excessos) no semblen circumscriure's més que a la defensa dels seus propis interessos. De fet no es diferenciava gaire de qualsevol magnat feudal de les mateixes contrades. Els llaços d'amistat que s'ha destacat entre dos opositors polítics de la mida d'un Dalmau de Queralt, comte de Santa Coloma i d'un Josep de Margarit⁵⁰, provenen d'una herència, puix que ja existien, i forts, entre Rafael de Biure i Pere de Queralt, pare del malaurat comte-virrei. Ambdós magnats assistiren a les respectives noces de l'altre, i encara les de Biure es van celebrar al Catllar, feu dels Queralt; la ja esposa de Biure, Agnès de Cardona, apadrinà dos dels fills de comte Pere de Queralt, Jerònima (27 de febrer de 1600), i quan aquesta morí albada, a Jeroni (31 de març de 1605), i en el seu testament de 1606, Queralt el nomenà un dels tutors i curadors dels seus fills. Per la seva banda, Dalmau de Queralt apadrinà una filla de Margarit el 30 d'octubre de 1622⁵¹. Els Queralt, pare i fill, protagonitzaren bandositats de consideració, el primer contra el Consell de Tarragona, per la lleuda del coll de Tapioles, el segon contra els seus vassalls de la baronia de Ponts, que volien sostreure's al seu règim jurisdiccional, i que, per exemple el 1622, vivien "*amedrentados por la mucha gente de armas enviadas por el conde*"⁵².

El cert és que Rafael de Biure, abans de 1606 -quan topà amb els santjoanistes *nyerros* per Vallverd-, no s'havia significat pas com a *cadell*, i si extraguéssim tot el suc a les dades, fins i tot seria susceptible de ser afilerat amb els primers més que no pas amb els segons. Pensem que un dels grans valedors de Biure fou l'arquebisbe Terés⁵³, el *nyerro* més destacat del sud del país.⁵⁴ Més relacions amb personalitats *nyerres* les trobem el setembre de 1606, quan morí Pere de Queralt, i entre els marmessors del seu darrer testament, entre els amics i familiars que el vetllaren i que acompanyaren el cadàver d'El Catllar a Santa Coloma, entre els tutors i curadors dels seus fills, hi era Rafael de Biure i també Francesc de Pons, el bel·licós abat de Ripoll, un dels més recalitrants *nyerros* de la Catalunya Vella⁵⁵.

50. CATALÀ ROCA, PERE. "Apunts sobre el castell de Biure i el llinatge dels Margarit". *Recull*, Associació Cultural Alt Gaià, Santa Coloma de Queralt, 2 [1994] 49-61: 59.

51. FUENTES I GASÓ, MANUEL M. *El castell, vila i terme del Catllar. Segles XII-XVIII*. II. Tarragona: Ajuntament del Catllar, 1999, I, p. 334, 335 i 355; AHA, *Vallespinosa, bateigs (1600-1699)*, caps 2, núm. 22.

52. TORRES. *Els bandolers...*, p. 116; FUENTES. *El castell, vila i terme del Catllar...*, I, p. 322-329 i 336-338; OLIVARES. *Viles, pagesos i senyors...*, p. 104-105, 221, 313 i 354-356. Potser aquí tocava enquadrar una dada de difícil interpretació. Entre finals de juny i mitjans de juliol de 1630, a Barcelona estant, Rafael de Biure formà part d'almenys dues ambaixades al virrei en denúncia de les contrafaccions que cometia Dalmau de Queralt contra la vila de Ponts (DGC, V, 1999, p. 338 i 340). Hipotetitzem que és possible que Queralt experimentés un canvi d'actitud respecte a la monarquia hispànica a partir de les Corts de 1628, canvi que el duria a ocupar el càrrec de virrei deu anys més tard, però que, ja d'ençà d'aquelles Corts, podia haver-li comportat un trencament amb els Biure-Margarit.

53. RECASENS. *El municipi...*, p. 104.

54. TORRES. *Nyerros i cadells...*, p. 323-324. Els *cadells* havien assassinat el seu nebot Epifani, i a Valls, senyoria rebel de l'arquebisbe, van festejar descaradament la seva mort el 1603.

55. FUENTES. *El castell, vila i terme del Catllar...*, I, p. 341-343. Sobre l'abat Pons, vegeu, TORRES. *Els bandolers...*, p. 94.

Amb tot, seria injust negar que Biure mantenia certes relacions amb bandolers *cadells*. Un dels personatges amb qui tingué negocis censalístics, era membre de la família Valls, alinada a favor de Joan Cadell en les bandositats contra el comte de Ribagorça (1587-1589)⁵⁶.

Quan a partir de 1606 s'enfronta per Vallverd amb els santjoanistes, la plana major d'aquests era tota *nyerra*: el nou prior de Sant Joan era Miquel d'Alentorn, assistit pel seu nebot Miquel de Sentmenat i pel comanador de Barberà Galceran Turell, tots emparentats amb el clan dels Alentorn⁵⁷. Creiem que si Rafael de Biure fou mereixedor d'adscriure's en el bàndol dels *cadells*, seria a partir de llavors, de quan els santjoanistes li llicencen a sobre els bandolers Morell i Rocaguinarda. Molts anys després, vers 1628, Rafael de Biure es decidí a vindicar les baronies de Montclar, Montsonís i Foradada, i no podem passar per alt que la part contrària en el litigi, els Pons i els Ribelles, eren *nyerros*⁵⁸.

Amics, companys i "familiars"

Rafael de Biure, com tot senyor-bandoler, teixí una xarxa clientelar capaç de nodrir-li de companyia quan les coses anessin maldades. Sabem que un destacat company d'excessos fou el tarragoní Joan Oller.⁵⁹ També que l'agost de 1612 tenia assolat Antic Sanias, que li féu de testimoni en un arrendament de Vallespinosa i una procura. Sanias, "familiar" seu, residia a Vallespinosa amb el seu amo, però era natural de la Vall de Torelló, cau irredempt de bandolers⁶⁰. En altres procures de setembre de 1612 apareix un altre "familiar" que li fa de testimoni, Pere Coloma.

Melcior Vilar, pagès de Vallespinosa, potser no li era "familiar", però sí un deutor reconegut. A finals de 1608 estava empresonat "*per lo q[ue] dit Sor. se sab y tenit jo culpa ab certas cosas...*", i Rafael de Biure l'excarcerà assumint les 30 lliures que això li costà "*qui ab una cosa y altra fuy còtent per a què tragues de las presons...*". Vilar quedà a deure-li les 30 lliures, i amb els anys seguí fent negocis amb Biure. A finals de març de 1610 li devia 24 ducats per uns bous que Biure li havia cedit, i el setembre següent confessava deure-li vuit quarteres de blat. La relació amb la família Biure, no solament es perpetuà amb els

56. TORRES. *Nyerros i cadells...*, p. 89 i 109. Simó-Lluís Valls, que li vengué un censal de 300 ll., el 1594, era fill de Pere-Lluís de Valls, de Pena-roja (Aragó) –tal volta el Lluís Valls que esmenta X.Torres?-. ROVIRA I GÓMEZ. *Els nobles de Tarragona...*, p. 120.

57. MARBÀ I RIUS, JOSEP MA.; TORRES I SANS, XAVIER. "Conflictes jurisdiccionals al voltant de l'Orde de Sant Joan: els plets de Vallverd (1596-1624)". en: *Actes de les Primeres Jornades sobre els Ordes Religioso-militars als Països Catalans (segles XII-XIX)*, Montblanc, 8-10 de novembre de 1985. Tarragona: Diputació, 1994, 376-381: 377 i 381. Els Alentorns constituïen un dels exemples més "paradigmàtics" de clan *nyerro*. TORRES. *Nyerros i cadells...*, p. 325 i 22.

58. CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 43.

59. CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 41.

60. Vegeu sinó TORRES I SANS, XAVIER. *La Vall de Torelló als segles XVI i XVII: una història de paraires i bandolers*. Vic. Eumo Editorial, 1995 (l'Entorn, 28). L'arrendament, a: AHA, *Vallespinosa*, núm. 6 (1607-1612).

Vista general de Santa Perpètua el 1926.

Foto: Robert Balcells (Arxiu ACBS 489)

Pontils l'any 1930.

Foto: Robert Balcells (Arxiu ACBS 491)

Margarit, sinó que fins i tot millorà, ja que l'abril de 1635 Vilar podia constituir procurador general seu a Josep de Margarit⁶¹.

En el procés contra la vila d'Agramunt pels empirius de Preixens, hi són nombrosos al·legats de la part agramuntina (1637) recusant un seguit de testimonis presentats per la part contrària, argumentant la seva notòria parcialitat en favor de Margarit. Pensem que Josep de Margarit, gendre i successor de Biure, li va heretar tot, propietats, títols, bregues i xarxes clientelars. En concret, els testimonis recusats foren Jaume Mateu Magre, notari, Pere Onofre Monfar, Antoni Joan Vergonyós, de Tàrrrega, Pau Farina, teixidor de Vilafranca, Felip Gelonch, Joan Naves, Baltasar Ballester, etc. Tots eren tinguts per "*molt familiars*" de Biure (i també de Margarit). Farina l'havia estat servint molts anys i Gelonch, concretament, era a més, molt parcial, per ser vassall de l'abat de Poblet i "*molt aficionat al señor don Rafael de Biure y esta tingut en mala reputatio de home que diu y xarra molt y en particular [e]sta tingut públicament per mentider...*"⁶².

Jaume Alaix

Però d'entre tots ells destaca el criat més lleial que tingué Biure, Jaume Alaix. Aquest falsetà serví el seu senyor molts anys, destacant en les comeses més delicades i importants, àdhuc fent-li de procurador per contractar els arrendaments de les herbes de Preixens el 1625, 1626 i 1628. Alaix era cobrador habitual de les rendes del seu amo i fidel seguidor en totes les seves controvèrsies. El trobem per primera vegada l'1 de setembre de 1610 comprant vuit quarteres de blat al pagès Melcior Vilar, i dos anys més tard, fent de testimoni en el contracte d'arrendament de Vallespinosa i Vallverd a favor d'Amador Abrell, on figura com "*familiares dicti d[o]m[ini] Raphaelli de Biure i abit[atore]s en Vallespinosa*"⁶³.

El 26 de març de 1630 assistí en el plet contra uns particulars de Sarraí en qualitat de "*familiar*" de Biure i de procurador de la filla Maria⁶⁴. Quan l'11 d'octubre de 1632 era batejat a Vallespinosa Arnau, fill natural de Rafael de Biure, Alaix n'era el padrí⁶⁵. En el tes-

61. AHA, *Vallespinosa*, caps 1, núm. 6 (1607-1612); núm. 25 (1632). Vilar establia capítols matrimonials amb Magdalena Prunera el 3 de desembre de 1608, o sigui, tot just d'excarcerat.

62. ACA, *Reial Audiència*, Plet civil núm. 2.252. Un altre dels testimonis recusats era Pere Calvet, de Puigverd, conegut com "lo campaner" per haver estat inculpat del robatori d'una campana a Castellnou per inducció del noble Miquel de Gilabert. Sembla obvi que estem davant d'un bandoler, tanmateix, els al·legats no el relacionen explícitament amb Biure.

63. AHA, *Vallespinosa*, núm. 6 (1607-1612).

64. ACA, *Reial Audiència*, plet civil núm. 7.936.

65. AHA, *Vallespinosa*, bateigs (1600-1699), caps 2, núm. 22. A la partida figura com fill de pares incògnits, per bé que sabem del cert de la seva paternitat (és nomenat en el testament de la seva germanastra Maria que n'encarrega la cura a l'hereu amb 200 ll. de renda fins que acabés els estudis i entrés en religió).

tament de 1633, Biure l'esmenta especialment, i mana que *"per los bons y lleals serveys que tinch rebut[s]..."*, l'hereu el mantingui a casa menjat i vestit, en salut o en malaltia, i que en cas que volgués deixar el servei li donés abans d'un any 300 ll. També li llegà el millor dels seus vestits, a triar pel propi Alaix⁶⁶. Mort Rafael de Biure, Alaix passà a servir a Josep de Margarit. El 1637, Alaix l'acompanyava en la convocatòria dels testimonis per al procés dels emprius de Preixens, i amb plena connivència amb ell, intentaven fer-los seus. Els agramuntins els havien *"vistos parlar y persuadir als testimonis que tramitaven sobre lo que havien de depositar y és ver"*, i també *"feyen moltes grans festes als testimonis abans de ministrarlos"*.

Alaix morí el 26 de gener de 1641, data de la batalla de Montjuïc, on probablement lluità al costat del seu amo. Fou enterrat a Vallespinosa dos dies més tard, amb uns funerals més que dignes (12 sacerdots i un bon àpat) que pagà Guiomar de Biure, la més estimada de les germanes de don Rafael, igual que la novena el mes següent⁶⁷.

Biure moneder?

La falsificació de moneda de curs legal era una de les activitats delictives que practicaven les quadrilles de bandolers, la qual procuraven perpetrar en indrets discrets, com ara boscos (d'aquí que a la moneda falsificada n'hi diguessin moneda "boscaterra"), *"Masies apartades, rectories protegides per la immunitat eclesiàstica o cases dels ravales urbans eren també altres tants caus característics de moneders"*. Si aquest delicte es practicava a certa escala, requeria *"una extensa o mínima xarxa d'encobridors, socis i intermediaris"*. Les conseqüències que aquesta mena de pràctiques comportaven sobre l'economia del país foren desastroses, i per això constituïen un dels delictes més perseguits i poc tolerats⁶⁸.

No hem trobat proves que Rafael de Biure practiqués el monedatge delictiu, però sí que ho fessin servidors seus, la qual cosa podria equivaldre a suposar simplement que les autoritats mai no van poder trobar proves que el vinculessin directament amb aquest delicte. Ho diem pel procés criminal obert a la cúria del batlle d'Aguilar contra Joan Benet, paraire de Sant Feliu de Sasserra, inculpat de moneder⁶⁹. Benet era un dels criats de Rafael de Biure, i *"de alguns anys a esta part no ha dubtat en tallar y estisorar la moneda de planta Real, tallant y estisorant aquella disminuint[-]la de son pes y preu, tenint p[er]*

66. CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 238.

67. AHA, *Vallespinosa*, òbits (1600-1699), capsa 2, núm. 22.

68. TORRES. *Els bandolers...*, p. 107-108; RECASENS I COMES, JOSEP MARIA. *La taula de canvi i de dipòsits de Tarragona i la ciutat del seu temps [1584-1749]*. Tarragona: Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials "Guillem Oliver" del Camp de Tarragona, 2001, p. 149-151.

69. AHCB, *Patrimonial*, III, llig. 2.

a dit efecte tisores y altres instruments aprofitant[-]se de les talladisses de dita moneda en gran der[r]eriment del bé y cosa pública". Descobert per les autoritats, fou detingut pel batlle d'Aguilar, i sotmés a interrogatori, confessà la seva culpa (tal volta segur que el seu amo l'empararia). En seguiment de les diligències del procés criminal, es presentaren a casa de Biure, al carrer dels Cavallers de Tarragona, i amb les claus que Benet duia a la butxaca obriren diversos cofres i calaixos, on trobaren tisores, llimes i "talladures de plata que són arredons dures de peces y de reals de moneda bona".

La confessió de Benet no inculpà Rafael de Biure, ignorant de l'activitat que duia a terme el seu criat. Més encara, el 1595 Biure el féu tancar per haver-li robat a la casa del carrer dels Cavallers, i el mateix batlle d'Aguilar el condemnà a ser degollat i esquarterat⁷⁰.

Els principals rivals i enemics de Rafael de Biure

Perquè existeixi un conflicte, han d'existir lògicament dues parts enfrontades. Rafael de Biure n'és una, i ara caldria inquirir en llurs opositors, i en els motius que els enfrontaren. Com molt bé indica M. Carbonell, "*Els litigis no intimidaven el baró...*", i es pot ben creure, per la quantitat i magnitud dels que arribà a tenir, i la talla dels seus oponents. Alguns d'aquests, els que hem pogut rescatar de la documentació, són els següents:

Els Santjoanistes, per Vallverd

Un dels primers plets que Rafael de Biure va sostenir, fou contra la comanda de Sant Joan, en disputa per la baronia de Vallverd. Biure n'era carlà, però pretenia tenir-ne tota la jurisdicció civil i criminal, mer i mixt imperi, llevat dels casos de pena capital, i l'Orde de Sant Joan no li volia reconèixer ni una cosa ni l'altra.

Per als detalls del llarg procés que els enfrontà remetem a l'excel·lent comunicació de J. M. Marbà i X. Torres⁷¹, al resum de la qual, a penes hi podríem afegir uns pocs matisos. El litigi s'inicià el 1596, quan els oficials de Rafael de Biure exerciren la jurisdicció criminal, fins aquell moment en poder immemorial dels batlles santjoanistes, tot obrint-hi unes presons en una torre abandonada del castell. A començaments de 1609 Biure es presentà a Vallverd i es féu retre homenatge, i la violència armada entre els dos bàndols es desfermà de tal manera que la Reial Audiència hagué d'intervenir confiscant la baronia.

És en aquest punt que s'esdevé el cèlebre episodi de l'assalt contra el castell de Vallespinosa,

70. CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 41 n.98. És possible que la duresa de la condemna inclogués també l'atroç delictes de falsificació de moneda. En tot cas es constata l'estómac que tenia Rafael de Biure, capaç d'enviar un vassall a una cruel mort, només perquè l'havia robat.

71. MARBÀ; TORRES. "Conflictes jurisdiccionals...", p. 376 i ss. Sintetitzada a CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 41.

feu de Rafael de Biure⁷². A primers de setembre, Miquel de Sentmenat, nebot del prior santjoanista Miquel d'Alentorn, el comanador de Barberà Galceran Turell i el baró de Segur Miquel de Calders, contractaren les quadrilles nyerres de Perot Rocaguinarda i de Miquel Morell⁷³ perquè assaltessin, prenguessin i matessin a Biure. Els bandolers aplegaren llurs quadrilles i intentaren l'assalt, però els defensors impediren que reeixissin, mal que amb pèrdues considerables, ja que alguns dels servidors de Biure resultaren malferits, i a més els bandolers talaren l'horta propera a l'entrada del castell i calaren foc a "*unes seixanta quarteres de blat batut i net, moltes garberes a punt de batre i els pallers i la pallissa. El foc era tan gros que les flames pogueren veure's des de moltes llogües lluny d'allà*". En el contraatac judicial, l'Audiència segrestà les comandes de Barberà i de Vallfogona, per encobrir i acollir els bandolers, i es despatxaren els tràmits necessaris per aconseguir que Malta castigés el prior i comanadors culpables.

Seguiren set anys llençant-se uns i altres a captures de vassalls, imposicions de sancions i impugnacions a la Reial Audiència. Biure empresonà el notari de Barberà (1614), els santjoanistes a Barcelona feren el mateix amb Joan Navarro, un dels criats de Biure (1616); els partidaris de Biure derrocaren una i una altra vegada les forques santjoanistes (emblema d'una senyoria criminal), i el 1615 el prior Ramon de Berga irrompé dins el castell de Vallverd (recordem que Biure n'era el castlà) i sobre el portal hi féu posar la creu de Sant Joan. El 1617 s'acabaren les violències bandoleres en signar-se una concòrdia entre Rafael de Biure i el prior de Sant Joan Francesc d'Oluja, d'acord a esperar la resolució de la Reial Audiència, i mentrestant, deslliurar els empresonats i exercir la jurisdicció criminal de Vallverd de manera compartida. La sentència s'escaigué vers 1624, i no sembla que satisfés Rafael de Biure, qui en el seu testament de 1633 seguia intitulant-se "senyor" de Vallverd, encara que segons documentació del propi Orde de Sant Joan de 1661, Biure només hi tenia la jurisdicció civil⁷⁴.

Encara l'abril de 1648, essent Josep de Margarit governador general del Principat, oferí la possibilitat de permutar Vallverd per Biure, lloc de propietat dels de Malta, "*Com sian notoris los grans debats, questions y bandositats que de temps antiquissim ensà se han succehit entre los nobles Priors de Catalunya y los nobles predecesors de don Joseph de Biure y Margarit, senyor del lloch de Vallbert...*". Els santjoanistes l'adreçaren al Gran Mestre de Malta, sense que la proposta sembla que prosperés⁷⁵.

72. Relatat per SOLER I TEROL, LLUÍS MA. *Perot Roca Guinarda*. Manresa, 1909, p. 147-165 i 398-407, i també per SALVANS I COROMINAS, ANICET. *Perot, el bandoler*. 2ª. ed. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor, 1993 (1956) 117-118.

73. Morell fou un dels bandolers més significats del sud de Catalunya, vegeu: CAVALLÉ I BUSQUETS, JOAN. "Reflexions sobre el bandolerisme alcoverenc de principis del XVII". *Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs*, 25 (gener-març 1984) 11-20; CARRASCO I GUASQUES, ALBERT. "La fracció dels Morells i la vila d'Alcover. Apunts de bandolerisme català". *Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs*, 25 (gener-març 1984) 20-29; SOLER I TEROL, LLUÍS M. "Miquel Morell". *Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs*, 25 (gener-març 1984) 30-32, i CAVALLÉ I BUSQUETS, JOAN. "Entre la guerra civil del s. XV i la guerra dels Segadors". en: *Alcover. Una història*. Tarragona: Centre d'Estudis Alcoverencs, 1997, 97-167: 149-153.

74. MARBÀ; TORRES. "Conflictos jurisdiccionales...", p. 380 n.16.

75. MIRET Y SANS, JOAQUÍM. "Els cavallers de Malta en la Guerra de Separació de Catalunya (1640-1650)". *Estudis Universitaris Catalans*, III, 1909, 1-20: 18.

La Mitra de la seu de Tarragona

Diu M. Carbonell, que per haver empresonat un home a l'església d'Aguilar, Rafael de Biure fou excomunicat. Com fos, el vicari general de l'arquebisbat s'apressà a absoldre'l el 3 d'agost de 1595⁷⁶.

Els cònsols de Tarragona, per la intromissió de la unió

No tenim prou elements per determinar amb certesa per quina causa i motiu Rafael de Biure s'atragué l'animadversió dels cònsols tarragonins, de manera que ens limitem a hipotetitzar. L'antecedent més remot que trobem en aquest enfrontament és de 1601, en què ambdues parts ja xocaven per causa d'un pagament de 3.000 lliures, possiblement les que li vengueren a censal durant la crisi epidèmica finisecular⁷⁷ [vegeu l'ombregat a l'annex núm. 7], tal volta molestos pel seu oportunisme especulador⁷⁸. Això podia haver estat el detonant d'una guerra soterrada que encetaria tot d'excessos i bandositats per part de Biure. Les autoritats municipals tarragonines ja estarien tipes de suportar-ho, i quan el 1605 el virrei els facultava per aixecar una host de milicians i combatre els bandolers (la *unió*), no s'ho pensen, i decideixen actuar amb determinació i contundència. Una de les primeres accions que emprengueren fou contra Rafael de Biure, desarmant, robant i maltractant un criat al seu servei, per dur espasa llarga (prohibida). Biure, sentit, se n'arribà a queixar als diputats del General, "*Com en Tarragona, que en haver publicada la unió, ans de no acabarla de publicar, cercaren los criats de los cavallers, y trobant-ne un de don Rafel de Biure le aportaren a la presó comuna y après a la del procurador real, per una pretesa espasa llarga*"⁷⁹. L'octubre de 1609 un fill de Sagallet mor assassinat al seu castell de Vallespinosa. Quatre anys més tard, els sometents tarragonins irrompen en aquest castell, regirant-lo de dalt a baix, i ultra de matar un dels coneguts de Biure, detingueren

76. CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 41.

77. L'impacte econòmic que va causar la pandèmia es va deixar sentir prou. RECASENS. *La taula de canvi...*, p. 142-144; RECASENS. *El municipi...*, p. 83-84; RECASENS I COMES, JOSEP MARTA. "Notícies sobre activitat mercantil i mercaders de la ciutat de Tarragona entre 1575 i 1610". *Butlletí Arqueològic*, 17 (1995) 121-167: 143; MORERA LLAUDADÓ, EMILIO. *Tarragona Cristiana*. IV. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1955, p. 174.

78. Fem notar que entre 1589 i 1590 dos dels taulers i col·lectors del General a Tarragona, van ser ratificats pel llavors diputat militar Onofre d'Alentorn i, tal volta caidria suposar-los de la corda dels *nyerros*. És possible que, des d'aquesta posició, haguessin contribuït a enverinar la relació financera entre els cònsols tarragonins i Biure. Observem, així mateix, que el tauler de la Taula de canvis de Tarragona el 1595, era el mercader Pere Morell ¿pot ser, el mateix Pere Morell, parent del famós cap bandoler d'Alcover, que va morir assassinat el 1600?. RECASENS. *La taula de canvi...*, p. 142-144; CAVALLÉ. "Entre la guerra civil del s. XV...", p. 153.

79. DGC, III, p. 840, 850 i 894. L'episodi està recollit igualment, a SALES, NÚRIA. *Els segles de la decadència. Segles XVI-XVIII*. en VILAR, PIERRE (dir.). *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, p. 262-263; RECASENS. *El municipi...*, p. 231-232; ROVIRA I GÓMEZ. *Vells i nous...*, p. 13-14.

dos dels seus criats. Això succeïa el mes d'agost de 1611, i ja per Santa Tecla Biure entrà a la ciutat amb una quinzena de criats armats disposat a revenjar-se. Occiren una dona casada (que duia una criatura de pit als braços), i el veguer aplegà un sometent i els perseguí fins el convent de Predicadors, on es refugiaren. Després d'un tiroteig mortal (dos criats de Biure morts i un milicià malferit), els feren sortir i en detingueren dos. A més d'aquests delictes, li van imputar alguns càrrecs més, dos assassinats inclosos. No tenim constància documental ni bibliogràfica de com acabà el procés judicial que s'encetà contra Rafael de Biure, però sabem que els va costar molt car als tarragonins, ja que al mes següent hi havia empresonats a Barcelona membres del Consell (entre els quals, el propi cònsol en cap Magí Tost), i després de dos anys de tribunals, el municipi tarragoní ja hi havia esmerçades, en aquest concepte, 2.422 lliures⁸⁰. Biure, tanmateix, hagué d'abandonar la capital camptarragonina i instal·lar-se a Barcelona.

Els Espés, per Preixens

Si hem de creure allò que deixen entreveure les al·legacions dels plets⁸¹, Rafael de Biure actuà com un expert predador, arrabassant la baronia de Preixens als Espés, valent-se d'influències i d'enganys. Difícilment hom pot veure-ho d'una altra manera. Val a dir que prèviament, Rafael de Biure ja se les va tenir amb l'últim Espés senyor de Preixens, en reclamar judicialment la devolució del dot de 8.500 lliures aportat per Jerònima de Biure de Montserrat, la seva germana, i segona esposa de Francesc-Cristòfol d'Espés⁸².

Tot començà el 1578, quan els Espés sortiren fiadors de l'arrendador del dret de la bolla a Balaguer, i com que la gestió d'aquest presentà un dèficit de 3.365 lliures, hagueren d'assumir aquest deute davant la Diputació del General, per bé que se'n declararen insolvents. No sembla que es pogués res fins que el 1594 morí Francesc-Cristòfol d'Espés, el darrer membre d'aquesta família en ensenyorar Preixens; la pubilla tenia cinc anys i era òrfena de pare [vegeu l'arbre genealògic de l'annex núm. 2]. El germanastre Felip d'Espés s'emparà de la baronia, i la vídua, mare de la pubilla (Mariàngela de Margarit) interposà plet per la possessió el 1597, recuperant-la poc després, mal que quedà barallada amb la resta dels Espés.

El primer trienni del segle XVII era president de la Generalitat Bernat de Cardona, oncle de l'esposa de Rafael de Biure i, a més, el seu cunyat Climent de Cardona era assessor dels

80. MORERA. *Tarragona Cristiana*.... IV, p. 203-204, 211-212 i 224; BARBA, ROSER - FELIU, PAULINA - GÜELL, MANEL. "Noblesa local versus Consell municipal. Una aproximació als antagonismes i conflictivitats urbanes de principis del segle XVII a la ciutat de Tarragona". *Pedralbes*, 13-I (1993 = *Les Institucions Catalanes (segles XV-XVII)*). Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya) 545-551: 550; RECASENS. *El municipi...*, p. 251-252 i 311.

81. AHCB, *Patrimonial*, III, llig. 2.

82. CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 42.

diputats. Els seus parents no li van fallar, *"le facilitaron más ventajas irregulares y extraordinarias"*, i mitjançant *"varios manejos, cautelas, soluciones y simulaciones..."*, li aplanaren el camí cap a la consecució de Preixens⁸³. Van moure els fils polítics i burocràtics necessaris per fer executar les sentències de confiscació, i posaren tota la baronia a encant públic⁸⁴, acceptant l'oferta del seu testaferró, el cavaller Rafael Monner, que n'oferí 12.000 lliures (les precisés per cancel·lar el deute amb la Diputació i eixugar els gravàmens que arrossegava la propietat). A més, no s'acceptà una altra oferta superior, la de Martí Joan d'Spuny, que malgrat ser de 200 lliures més *"con todo esso no fue admitida esta puja, ni se subhastó, para quitar sin duda la ocasión de que acelerándose los licitadores, perdiere el d[ic]ho de Biure la oportunidad de hazer un negocio tan ventajoso..."*. El 13 de març de 1603, Monner adquiria la baronia de Preixens, que acte seguit passava a mans de Rafael de Biure. El *"negocio ventajoso..."* ve del fet que Preixens no valia 12.000 lliures, sinó ben bé el doble, o més.

A principis de 1604 i també de 1608, Joana de Margarit, vídua de Francesc-Cristòfol d'Espés, reaccionà judicialment, al·legant la il·legalitat de tot el procés, i més tard demanà la convocatòria d'una nova subhasta, ja que el cavaller Spuny estava disposat a pagar 1.000 lliures més del preu final. Les lletres i pediments que presentà la vídua Espés no li van ser admesos.

Però amb el temps, Isabel d'Espés de Margarit, aquella pubilla de cinc anys, va créixer⁸⁵, i el 1614 casà amb Joaquim de Reguer, senyor de Vilagrassa. De seguida van intentar recuperar Preixens, presentant-se el 1619 davant dels diputats clamant per la nul·litat de tot el procediment d'alienació, sense que tampoc tinguessin gaire èxit, malgrat que arribaren a oferir pagar 17.000 lliures més el preu de venda. El 1626, Joaquim i Isabel canviaren d'estratègia i interposaren plet davant l'Audiència contra Rafael de Biure, al·legant que Preixens era baronia vinculada. Es basaven sobretot en una suposada dona-

83. Anotem que un cop tancada l'operació, el membre de la família Espés que s'avingué a signar la venda de la baronia, fou Jerònima, germana de Francesc-Cristòfol d'Espés, que s'havia maridat amb un Armengol, i no podem estar-nos de tenir present l'amistat que hi hagué entre Josep de Margarit i el baró de Rocafort, Antoni d'Armengol de Macip. Fou una altra connivència que ajudà Rafael de Biure a aconseguir Preixens?

84. Prou que al·legaren els Espés que per saldar les 3.365 lliures no calia alienar tota la baronia, sino tant solament Mitjanell, o el molí fariner i algunes peces de terra, els delmes o les pastures.

85. Criada a Sant Gregori (Girona) a les possessions d'aquesta línia dels Margarit. Els seus valedors es lamentaven que la seva aviastra Isabel fes més costat als seus fills Felip i Magdalena, que no pas a ella, única hereva, a la qual mai no va ni veure.

Façana de la capella del castell de Vallespinosa. 1923

Foto: Josep Salvany (Arxiu ACBS, 122)

ció de la baronia que el 1572 (sis anys abans de contraure el deute de les 3.365 ll.) havia fet Francesc d'Espés al seu fill i hereu Francesc-Cristòfol. La clau de l'al·legat era el document que ho protocolitzà a la Cúria del Veguer de Lleida, i que Biure va titllar de falsificació⁸⁶. El registre de la dita cúria lleidatana fou confiscat per l'Audiència i la feina fou per a Biure per impedir que fos sotmès a examen (1630-1632). Amb l'ajut de bons advocats, Biure aconseguí aletargar el plet; després de la seva mort, s'esdevingué la guerra de Separació i, amb tot plegat, el procés no tornà a donar maldecaps fins a finals de segle, en què entraven en escena els Marimon, marquesos de Cerdanyola (el 1687 Josep de Marimon casà amb M. Francesca de Velasco de Reguer, única descendent dels Espés, i reobrí el plet per recuperar Preixens)⁸⁷.

La universitat d'Agramunt, pel dret de pas de Preixens

Un cop fou amo de Preixens, Rafael de Biure 'heretà' dels Espés la secular problemàtica mantinguda amb els agramuntins, que de vegades feien passar llurs ramats per territori de la jurisdicció, sense tenir-ne permís. El dany que això causava era considerable, ja que aquests ramats peixien allí i consumien una certa quantitat de pastures en detriment de l'arrendament d'herbatge que l'amo de la baronia pogués concordar. Els barons jurisdiccionals eren molt sensibles a aquesta mena d'abusos (i en el concret cas de Preixens, era, com hem vist, un dels ingressos senyoriais més suculents), de forma que els més expeditius arribaven fins i tot a la fórmula de la *pignoració* (penyora), o sigui, que els seus oficials confiscaven els ramats que sorprenien en el seu territori⁸⁸.

La problemàtica semblava ser de sempre⁸⁹, puix ja un comte d'Urgell (cosa que ens recula cronològicament a abans del segle XV) s'havia vist obligat a regular sobre els emprius i herbatges de Preixens, prohibint als agramuntins que hi passessin amb ramats

86. Es tragué de la mànegua un Espés ressentit (Jeroni d'Espés), que confessà ser l'autor de la falsificació, juntament amb un notari corrupte.

87. Els Marimon, marquesos de Cerdanyola, ressuscitaren el plet els últims anys del segle XVII, quan pel tractat de Rijswijk (1697) s'aixecaven totes les confiscacions fetes arran de la guerra amb França. A mitjans segle XVIII, el llavors successor de Rafael de Biure, el seu besnèt Domènec de Margarit de Negrell, es defensava judicialment dels Marimon. La clau de la lluita seguia sent l'examen del llibre de la cúria de veguers de Lleida on constava la donació dels Espés de 1572, però llavors aquest volum, custodiat per la Reial Audiència, ja havia desaparegut. El plet continuà al llarg d'aquell segle, i encara hi trobem diligències de 1788 que hagué d'afrontar el nét i successor de Domènec de Margarit, Melcior Lluís de Bon de Margarit.

88. Vegeu, OLVARES, *Viles, pagesos i senyors...*, p. 76 i 181. Els cònsols ceretans, per exemple, tenien bona cura de prohibir péixer a les pastures del Comú, des de 1485, i establien fortes multes als que hi entraven bestiar fraudulentament. A partir de 1591, van haver d'endurir les sancions, autoritzant qualsevol vilatà que trobés bestiar forani en pastures del Comú o d'algun particular veí de la vila, a penyorar-lo, degollar allí mateix un cap de bestiar de llana i cobrar al seu amo 10 ll. de multa. GALCERAN VIGUÉ, SALVADOR. *La indústria i el comerç a Cerdanya. Estudi socio-econòmic i polític segons les 'ordinacions mustassaph'*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1978, p. 81-82, 184-187.

89. Tota la informació l'extraiem de l'ACA, *Reial Audiència*, plet civil núm. 2.252, i dels plecs judicials, probablement de la mateixa lit, que són a l'AHCB, *Patrimonial*, III, llig. núm. 3. Altrament, ho farem constar.

sense permís del baró. Per aquells, Preixens era el camí més directe (l'únic, argumentaran més tard) per dur el bestiar fins a Pradell, on hi tenien alguns jornals. El 16 de juliol de 1449 ja hi van entrar per dur el bestiar a l'albereda del Sot de la Pexera, i el llavors baró, Joan d'Espés, van pignorar-los els ramats. Els agramuntins, enutjats, convocaren la mà armada i assaltaren el castell de Preixens *"y se usurparen les senyories y s-enportaren presos dits Don Juan Despés y Dn. Juan son fill, señors de Preixens..."*⁹⁰. A principis de setembre la reina Maria comissionà el veguer de Cervera perquè n'informés. Duts a judici, els agramuntins exhibiren un antic privilegi per empriuar a Preixens, concordat entre la universitat i el llavors baró mossèn Camporrells. Joan d'Espés rebuté els arguments fàcilment, ja que Camporrells no fou senyor de les herbes, sinó únicament de la jurisdicció i del molí i, a més, un posterior baró de Preixens, Ramon Desbrull, ho demostrà, aconseguint que la mateixa reina Maria sentenciés al seu favor. L'abril de 1450, el Reial Consell convocà els veguers, batlles i paers d'Agramunt i els imposà una multa de 500 florins; la sentència reial fou confirmada un any més tard. El 28 d'abril de 1488, els agramuntins tornaren a envair amb grans ramats el terme, i el llavors senyor de Preixens, Felip d'Espés (nét i fill, respectivament, dels anteriors) els hi penyorà 256 ovelles. D'ençà, ja no hi tornaren més, posseïen una quadra prop de l'Urgell, a més de Pradell, on solien empriuar, i cada any els sobraven un miler de caps i la feina era per alienar-los. Malauradament, per arribar a Pradell havien de passar per Malfet i Montclar i, en un moment determinat, els pagesos d'aquell terme plantaren oliveres a l'indret de forma que barraren el pas. Així doncs, sembla que tornaren a utilitzar el camí de Preixens per arribar a Pradell, possiblement sense oposició, ja que els últims 50 anys els Espés residien a Lleida, i després prou maldecaps tenien ja.

Amb l'adveniment de Rafael de Biure, es renovaren els enfrontaments. L'agost de 1623 ja incoà un plet contra Francesc de Pardina de Fivaller, que s'havia apoderat del gra de molts particulars de Preixens, per una qüestió contra la jurisdicció del veguer d'Agramunt. El 22 de març de 1627, el procurador del Fisc (segurament a instància de Biure) introduí procés, substanciat a la cúria del veguer de Cervera, contra els culpables d'haver arrencat algunes fites a la devesa de Daviu, en el terme de Preixens⁹¹. Biure havia tingut, a més, cura de fer publicar crides prohibint pasturar als termes de Preixens i Mitjanell, però el setembre de 1627 alguns ramats agramuntins envaïren el terme, i llavors els féu penyorar. Els d'Agramunt, que ja en devien estar tips, s'ho van prendre molt malament, el veguer aixecà una host de milicians i assaltaren brutalment el castell de

90. El veguer agramuntí assaltà el castell de Preixens, valent-se de peces d'artilleria, tot i que era salvaguardat amb els penons reials *"com bateren lo castell trametent, o tirant passaders més de cent a les finestras e arreu, fahent llur poder dampnificar los que dins eren [...] a totes parts del castell donaven combat, en tant que aquells que eran detras lo castell tirant passaven los passadós allà hont era lo veguer dins lo lloch e cuydaven se gastar ells ob ells axí com los passados, passaven de uns en altres..."*. Rendit el castell, el veguer hi entrà i després d'escorcollar-lo s'endugué pres a Joan d'Espés.

91. *Índex Margarit*, III, núm. 668 i 669.

Preixens. Allí hi era Rafael de Biure, amb el seu gendre i successor Josep de Margarit i una vintena de fadrins, reclutats probablement per a l'ocasió. El setge de Preixens sembla que fou memorable, com per deixar bastant enrere el que Rocaguinarda mantingué contra Vallespinosa el 1609. Pujades n'ha deixat un breu testimoni, recollit arreu de la nostra historiografia manta vegades:

"Divendres, primer dia de Octubre 1627. Aportaren en Bar[celona] presos a Don Rafel Biura y a son gendre Don Joseph de Margarit, fill de Don Phelip y nét de Don Leandro Margarit, per so que passant los de Agramunt algunas bèstias, com acostimavan tenir trànsit per lo terme del castell de [...] que és del dit Don Rafel, prengué y tingué lo bestiar en son castell, y request ab lletras y per terme de justícia per lo Veguer de Agramunt, no volgué obeir. Juntaren-se dos o tres veguerias. Sitiaren-los en dit castell, sostingué algun dia lo siti. Tandem vist que li posaven foch a las portas del castell, se rendiren. Entraren, divuyt fadrins seus agorrotats, presos, y sogre y gendre lligats baix de las capas secretament"⁹².

El testimoni de Pujades, un tant parcial en favor dels agramuntins, explicava com Biure i Margarit foren duts presos a Barcelona. Poc després els excarceraria el virrei Cardona. El plet amb Agramunt pels emprius de Preixens s'allargaria fins a finals d'aquell segle, en part perquè la baronia fou successivament confiscada a cada declaració de guerra contra França (els Margarit servien Lluís XIV des de Perpinyà a partir de 1653). Dels últims documents trobem una declaració de 30 d'abril de 1689, de manutenció en favor dels d'Agramunt, i nombrosos rebuts del pagament que per aquest concepte feien els Margarit, tot i reservant-se les degudes protestacions; sabem emperò, que el plet durà encara el 1706⁹³.

Els Tord-Despalau, per la meitat de Gelida

El 8 de juny de 1619, Rafael de Biure introduí plet a la Reial Audiència contra Francesc de Tord d'Oluja i Àngela Despalau⁹⁴ en reclamació de 600 lliures de pensions vençudes del censal de 1.000 lliures que el 7 de juny de 1576 Francesc de Salbà de Vallseca havia venut a Lluïsa de Sunyer (l'esposa de Biure era la néta materna de Lluïsa, i Àngela Despalau era la neboda de Salbà –vegeu els arbres genealògics dels Sunyer-Salgueda i

92. CASAS HOMS, JOSEP M^a (a c.d.), *Dietari de Jeroni Pujades. IV (1626-1630)*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976, p. 113.

93. *Índex Margarit*, III, núm. 892.

94. No ens en podem estar, tal volta pecant d'excessiva suspicàcia, de considerar que entre les raons que Biure tenia per interposar el plet hi podia pesar molt el fet d'un possible parentiu entre aquest Francesc Tord d'Oluja i el comanador Francesc d'Oluja amb qui, només dos anys abans, havia signat una concòrdia pel plet sobre Vallverd. La informació que exposem sobre aquest litigi, l'extreiem d'AHCB, *Patrimonial*, III, lligall núm. 2. Agraïm la bona disposició de l'amic Ramon Rovira Tobella, que ens féu clarícies sobre alguns aspectes de l'arbre genealògic dels Despalau, concenents als progenitors d'Àngela Despalau.

dels Despalau, als annexos núm. 3 i 4-). El censal s'havia creat hipotecant la meitat de la baronia de Gelida. Una sentència de 16 de setembre de 1629 condemnava Tord a pagar a Rafael de Biure les 600 lliures reclamades, de béns que posseís sobre Gelida.

El 18 de setembre de 1566 havien capitulat per casar-se Francesc de Salbà de Vallseca i Marquesa Despalau d'Erill, filla gran d'Enric Despalau, que els féu donació de Gelida a canvi que lluissin una sèrie de censals que la gravaven⁹⁵ i que asseguressin la col·locació de la resta de les cinc germanes de Marquesa. Així ho feren amb l'escreix de 4.000 lliures que aportava Salbà, de manera que aquesta quantitat quedà vinculada a la baronia. Però posteriorment Salbà s'enredà en una espiral de deutes i de censals venuts que acabà arrossegant l'herència conjugal. Entre molts altres censals venuts, Salbà vengué el de Lluïsa de Sunyer, però els Despalau al·legaven que no podia passar l'obligació de dit censal als descendents dels Despalau. Francesc de Salbà i Marquesa moriren sense descendència, i en vida, "*dit Franco. Çalbà induhi y violentà a firmar a dita Marquesa Çalbà sa muller ab moltes obligacions de censal y altres que pujan milanars...*", i en el seu dia, i per jutge competent "*ne forch lliberada y absoluta, ab motius entre altres de que tot era violència...*". Les obligacions quedaven restringides a la família Salbà, no a la Despalau, i de fet fou Salbà qui va estar executat pels diputats i qui hagué de fer front a un concurs de creditors (entre els quals, dos germans Tamarit i Isabel de Santcliment)⁹⁶. La part de Biure al·legava que tot això valia per a la majoria de censals creats, però no pel creat a Lluïsa de Sunyer, del qual Marquesa en pagà sempre les pensions, i després d'ella, ho féu la segona germana Elionor (1611), a Galceran de Cardona-Rocabertí, hereu de Lluïsa de Sunyer i cunyat de Rafael de Biure. A la mort d'aquest, ja no devia pagar més, perquè Biure la dugué als tribunals, i aquests en data 5 d'agost de 1619 la condemnaren a pagar-li 315 lliures de pensions vençudes.

Però aquí no s'acabà tot, ja que l'obligació de cotitzar aquest censal persistí en els descendents dels Despalau, i aquests, en el segle XVIII, tornaven a ser els Marimon, marquesos de Cerdanyola [vegeu l'arbre genealògic de l'annex núm. 3]. Els advocats dels Marimon al·legaren que l'obligació del censal cesà amb el pagament que Elionor féu de les pensions vençudes, i que Marquesa Despalau havia fet hereu el seu testament a Dalmau Despalau; a la seva mort, aquest acceptà l'herència, i Elionor introduí plet (9 de juny de 1612). La meitat de la baronia de Gelida estava vinculada per fideicomís⁹⁷ establert en els capítols matrimonials entre Enric Despalau i Anna d'Erill (1546), i per tant competia als Despalau assumir el censal. En fi, si ens limitem a la part del plet correspo-

95. Hi havia 800 lliures esmerçades en obres de millora, 1.200 ll., d'un censal venut per a l'adquisició "*del mesón nombrado d'en Toses, aplicado a dha. Baronia*", i un altre censal venut a Jaques, de 120 ll.

96. Ultra això, els capítols matrimonials Salbà-Despalau establien l'obligació de pagar a Enric Despalau una renda de 100 lliures dels fruits de la meitat de la baronia, durant 13 anys, renda que Francesc de Salbà mai no va pagar.

97. O sigui que quedava perpètuament en poder d'un successor agnàtic -baró- o que dugués el cognom i les armes del vinculador. Per aquesta raó, Marquesa deixà hereu un Despalau.

ment a Rafael de Biure, podem estimar que guanyà tots els processos que interposà en reclamació del pagament de les pensions vençudes, però que si la seva veritable intenció era fer-se amb Gelida, no n'arribà a posseir mai, ni tota, ni la meitat, ni cap part.

Els Pons, per Artesa

Biure litigà amb aquestes dues famílies, almenys amb motiu de dos plets a la Reial Audiència, l'un per l'onzè d'Artesa i l'altre per la pròpia baronia d'Artesa, que comprenia Montclar, Montsonís i Foradada. Els drets que vindicava⁹⁸, li pertocaven també per la banda de l'àvia de la seva esposa, Lluïsa de Salgueda. La segona meitat del segle XV, Anton Francesc de Ribelles era senyor d'Artesa, amb tota la jurisdicció civil i criminal, mer i mixt imperi, i tots els delmes, censos, molins i altres rendes, però el 1491, el seu successor Joan Àngel de Ribelles se'n vengué la meitat al seu oncle Ramon Berenguer de Ribelles, i el 1502 tota l'altra meitat, les dues a carta de gràcia. L'any següent, vengué el dret de lluir Artesa a Bernat Maüll, per 6.000 lliures; el pare de Maüll, Bartomeu, a més, ja havia comprat la jurisdicció civil i criminal a Antoni Francesc de Ribelles, el 30 de juny de 1458. A partir d'aquí, les dues propietats (la baronia d'Artesa, i el dret de lluir-la) tindran amos i successors diferents. D'una banda, Ramon Berenguer de Ribelles deixà la seva meitat d'Artesa al monestir de Montserrat, en el seu testament de 13 de març de 1504; de l'altra, Bernat Maüll feia hereu en el seu de 15 d'abril de 1505 als seus cosins Miquel Agustí i Joan de Sunyer, avi d'Agnès, l'esposa de Rafael de Biure [vegeu l'arbre genealògic de l'annex núm. 4]. La jurisdicció d'Artesa, Agustí i Sunyer, la van vendre de seguida al monestir de Montserrat (7 de maig de 1506), però el dret de lluir-la se'l reservaren. Anys més tard, els Sunyer adquiriren la part dels Agustí⁹⁹ i foren els únics a posseir aquest dret, un dret que segons deien podia permetre rescatar la baronia d'Artesa per un mòdic preu (42.000 sous).

Galceran de Cardona-Rocabertí, germà d'Agnès, ja va introduir plet a l'Audiència el 1617, i la mateixa Agnès un altre contra el monestir de Montserrat; de fet, Rafael de Biure el que féu va ser continuar-los. A mitjans de 1618 ja mantenia un plet amb Guillem Ramon de Pons, senyor de Montclar, "*sobre los confines del lugar de Preixens con el término de Montclar*"; que duraria fins 1630, en reclamació del pagament de la tasca de la collita d'unes terres que posseïa a Artesa¹⁰⁰. El setembre de 1628, Rafael de Biure, Josep de Margarit i Maria de Biure interposaren plet a la Reial Audiència per fer valdre aquests drets de lluisse sobre la baronia d'Artesa, i ho feren contra Josep de Pons i Joan Baptista

98. Ben sintetitzats a CARBONELL, "Els barons de Vallespinosa...", p. 43, per bé que nosaltres seguim la documentació processal de l'AHCB, *Patrimonial*, III, llig. 2.

99. A Miquel Agustí el succeí testamentàriament el seu germà Pere, paborde de Lleida, i a aquest la germana Isabel, casada amb un Basselda, i a aquests la filla Estefania. La compra que Lluïsa Salgueda, vídua de Joan de Sunyer féu d'aquests drets, fou a Bernat Pelegrí, espòs d'Estefania.

100. *Índex Margarit*, III, núm. 667. Arxiu Nacional de Catalunya [= ANC], Fons 398 - *Reial Audiència*, unitat de catalogació núm. 61 i d'instal·lació núm. 980.

de Pons, possessors de Montsonís i Foradada, i contra un altre Josep de Pons, possessor de Montclar.

El Monestir de Montserrat, per l'Onzè d'Artesa

Paral·lelament a la reclamació sobre la baronia d'Artesa, Rafael de Biure pledejà també contra el monestir de Montserrat per l'anomenat *Onzè d'Artesa*, o sigui, una onzena part de tots els fruits de la baronia. El 1722 l'impost cadastral recent implantat obligava a cotitzar 284 rals (28 lliures) per l'onzè d'Artesa, cosa que ens faria estimar un valor deu vegades més gran.

Galceran de Cardona-Rocabertí ja havia pledejat per aquest *Onzè* des de 1592, que li pertocava com hereu del seu avi Joan de Sunyer, el qual en el seu testament declarava posseir-lo. M. Carbonell insinua que aquest podia haver estat el motiu pel qual Rafael de Biure trameté el seu germà Gaspar, llavors comensal de la Seu, a Roma a moure contactes amb la Cúria apostòlica. Als cinc anys d'estada, hi morí (1608), i vuit anys més tard, Rafael de Biure encaixà una sentència en contra (1616), abans d'oïr la que sembla fou la definitiva, a favor seu, el 1619.

J. Olivares trobà com el 1645 Josep de Margarit posà plet contra els habitants d'Artesa i terratinents de Montclar que recusaven pagar-li l'*Onzè* dels fruits, malgrat els seus legítims títols i dues sentències favorables (el 1592 i el 1619). Afegeix més endavant que es tractava d'un dels plets "de gran radicalitat"¹⁰¹. Una sentència de 29 de maig de 1721 obligava els artesencs a pagar l'*Onzè* als Margarit. En uns al·legats de principis del segle XIX, els síndics d'Artesa es lamentaven que venien suportant aquell gravamen des de 1449; el 1804 iniciaren les negociacions per redimir-lo, i sabem que el 1807 ja n'estaven exempts.

Els Cardona-Rocabertí, per Sant Mori

L'últim cunyat Cardona-Rocabertí que tenia Rafael de Biure, Galceran, morí el 1612, i a l'igual que tots els seus germans, sense descendents legítims. Galceran feu hereva la germana gran, Agnès, d'aquí que Biure adquirís la casa del carrer Trèmolet de Barcelona, entre d'altres béns¹⁰².

Allò que és curiós, és que no hagi trascendit excessivament la lluita que Rafael de Biure degué emprendre, amb tota seguretat, per aconseguir la baronia de Sant Mori, atès que, no n'hem trobat constància documental. Ho diem, no solament perquè els pretendents

101. OLIVARES. *Viles, pagesos i senyors...*, p. 307 i 311.

102. CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 44.

a la baronia van moure prou bandositats com per alterar bona part de la comarca, sinó sobretot perquè Agnès sembla haver estat l'aspirant més ben posicionada per aconseguir-la [vegeu l'arbre genealògic de l'annex núm. 5].

Sant Mori, petita població de l'Empordà a mig camí entre Girona i Figueres, era vila closa amb un imponent casalot-castell de planta rectangular amb pati central i una torre adossada, que havia pertangut als Vilagut i als Rocabertí¹⁰³. Sabem que el 1613 Rafael de Biure (més concretament la seva esposa) entrava en possessió dels béns heretats del seu cunyat Galceran; que el 1616, havent guanyat un plet, exigí un crèdit sobre la baronia de Sant Mori, i que, finalment, vers 1619 es disputava la baronia amb el que després seria definitivament nou senyor de Sant Mori, Miquel de Cardona-Rocabertí de Raset, d'una línia col·lateral de la família¹⁰⁴.

X. Torres donà a conèixer els trets principals de la brega que s'organitzà per la successió de la baronia de Sant Mori, extret tot de documentació inèdita. Sembla que a partir de 1613, Lluís Descatllar, senyor de Sant Quirze de Besora, aplegà 300 bandolers i ocupà la baronia en detriment de Maria de Raset, mare del llavors pubill Miquel de Cardona-Rocabertí. De seguida s'alçaren els bàndols, de costat de Descatllar es posaren Alexandre de Cartellà, senyor de Folgons i Joan de Lanuça, de la família dels senyors de Ceret, mentre que de la part contrària s'afilaven els senyors bandolers *nyerros* de Vic, Carles de Vilademany, Antoni Vila-Savassona i Gaspar Prat. Torres només afegeix que "*hi hagué, tot seguit, congregació de bandolers, i brega de "molts dies", pels voltants del castell de Sant Mori*"¹⁰⁵. Fixem-nos com quasi tots els que hi prengueren part estaven, de "llevant o de ponent", emparentats. Lluís Descatllar¹⁰⁶, era nét de Ponç Descatllar i de Cecília de Cardona-Rocabertí, i per tant, nebot valencià d'Agnès. Alexandre de Cartellà en podia ser nebot, si descendia del matrimoni entre Frederic de Cartellà i d'Elisabet de Cardona-Rocabertí, germana d'Agnès. De Carles de Vilademany Agnès n'era cosina segona, ja que

103. "Castell de Sant Mori", http://members.fortunecity.com/agimber/monuments/santmori_htm [2004]. Baronia des del s. XIII, passà a ser marquesat el 1893; l'actual successor, un Moixó, la rehabilità i l'ha posada a lloguer com a casa rural. Sobre els possessors de la baronia al s. XV, vegeu BASSEGODA PINEDA, ENRIC. "Els senyors del castell de Sant Mori al segle XV". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, 38 (2005) 139-157.

104. CARBONELL. "Els barons de Vallespinosa...", p. 42-43. L'única notícia que coneixem sobre la disputa de Rafael de Biure per Sant Mori és la que dona TORRES I SANS, XAVIER. "Bandolerisme honorable i bandolerisme reprovable a la Catalunya dels segles XVI i XVII (els senyors 'nyerros' de Vic)". *Pedralbes*, 13-II (1993 = *Les Institucions Catalanes (segles XVI-XVIII)*). Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya) 223-234: 231 n.29.

105. TORRES. "Bandolerisme honorable...", p. 231 i n.29.

106. El 1647 Martí Viladamor ordí una conxorxa per derrocar Josep de Margarit, llavors governador general del Principat, i aconseguí falsos testimonis que declaressin contra d'ell i l'inculpassin, falsament, de ser "*espanyol*" i de mantenir correspondència amb Lluís Descatllar (DGC, VI, p. 907). No deixa de ser curiós que els enemics de Margarit haguessin triat precisament Descatllar (un dels molts filipistes declarats, refugiats a la Cort de Madrid) per als seus propòsits difamadors. Creiem que ho feren perquè devien ser públics i notoris els lligams d'amistat entre els Descatllar i els Biure-Margarit.

era nét de Carles d'Oms-Cruïlles i de Rafaela de Cardona-Rocabertí, tia-àvia seva. Segurament també hi prengueren partit els Codina (en surten tres a l'arbre genealògic), els Queralt (el comte Pere de Queralt, pare del famós virrei Santa Coloma, també era cosí segon d'Agnès), i Fivellers, Navels, Vallgorneres, Xetmars, etc¹⁰⁷.

Contra la universitat de Maldà, per un censal

El 24 de setembre de 1618, Rafael de Biure introduí causa a la Reial Audiència contra els jurats de Maldà, per impagament de 10 pensions de tres censals de 700 lliures (345 lliures de deute total). El 30 de gener de 1620, l'Audiència condemnà Esteve Ferran i Joan Ratera, jurats de Maldà al pagament del deute, més les despeses del procés, taxades el 1623 en més de 33 ll. Sembla que els maldencs no en feren cap cas, de manera que el 3 de juliol de 1623 s'expediren lletres executòries, i el 1631 els jurats feren resistència a l'execució judicial valent-se que a la documentació executòria el jurat Ferran figurava com Ferrando. El procés s'allargà fins molt després de la mort de Rafael de Biure, i no recaigué sentència definitiva a favor dels Margarit fins el 10 de juliol de 1754¹⁰⁸.

Alguns particulars de Sarral, per un censal

Vers 1630, Rafael de Biure interposà plet contra alguns particulars de la vila de Sarral, per impagament de les pensions d'un censal de 500 lliures que Biure havia heretat de la seva esposa¹⁰⁹. El 7 d'abril de 1522 Joan Salgueda creà aquest censal, que llegà a la neboda Lluïsa en els seus capítols matrimonials amb el doctor Joan Sunyer (6 de setembre de 1523); Lluïsa féu hereva seva la filla Rafaela, la qual, casada amb el baró de Sant Mori Jaume de Cardona-Rocabertí, havia estat mare d'Agnès, a la qual acabà d'anar a parar tota l'herència dels Sunyer-Salgueda. Els successors dels censalistes (els mercaders sarralencs Antoni i Pere Pasqual), havien deixat de pagar les pensions anuals de 25 ll. des de 1618, i en devien 300, encara que amb les despeses processals el deute sumava ja més de 1.054 ll. Segons la llei, no únicament estaven obligats al pagament els successors dels contraents del deute, sinó també els dels avaladors, que havien estat nombrosos, de manera que Biure s'enfrontà a un total de 26 particulars de Sarral. Entre aquests, destacaven dos Potaus, Rafael Potau, espòs d'una successora dels Pasqual, Dorotea Pasqual, i Jaume Potau¹¹⁰. Aquest no fou l'únic opositor de mida, en aquesta confrontació, ja que

107. Especulem amb la possibilitat que els Margarit també haguessin fet costat a Rafael de Biure, de qui eren cosins. També, per què no, que probablement fou en aquestes lites bandoleres empordaneses que Rafael i Josep es coneixerien i iniciarien una relació d'amistat i de parentiu que duraria fins al final.

108. Les al·legacions i dues còpies de la sentència impresa de 1754, a AHCB, *Patrimonial*, III, llig. 2.

109. ACA, *Reial Audiència*, plet civil núm. 7.936; AHCB; *Patrimonial*, III, llig. 1.

110. Vegeu, per copsar l'ascens prodigiós d'aquesta família sarralenca, l'article de TEIXIDOR MONTALÀ, JAUME. "Notícia dels Potau de Sarral". en: *I Recull de Treballs El Baluard*, Sarral, 1997, 161-198.

un dels procuradors dels sarralencs era Francesc de Montserrat¹¹¹. Els advocats de Rafael de Biure aconseguiren executar part del deute en propietats d'alguns d'aquests particulars, cosa per la qual no dubtaren a recórrer a les diverses vàlues de la vila que posseïa el Consell.

Biure llençà als tribunals a molts altres deutors de censals creats, Joan Gavaldà (1620), Bernat i Pere Gili (1620), hereus de Francesc Borgeta (1631), etc., per bé que creiem que els sarralencs poden ser representatius dels oponents més seriosos que el senyor de Vallespinosa va tenir en concepte de deutors de censals.

* * *

Rafael de Biure de Montserrat, *"Morí a Barcelona als 15 de dit mes [maig de 1634], portáren[t-]lo als 18 y soterráren[t-]lo als 19"*. En el seu enterrament *"en la tomba tenia feta en lo presbiteri"*, es cantaren quatre misses, *"a cant d'orgue"*, una al castell i la resta a l'altar major, i assistiren 46 sacerdots que foren convidats a dinar, i la despesa de la cerimònia pujà a les 10 lliures¹¹².

Senyor de vassalls, baró poderós, dur entre els durs, negociant desprietat, tauró d'alienes baronies i jurisdiccions, va ser un cop excomunicat i fins a quatre vegades assaltat en els seus propis feus. Amb la seva mort desaparegué l'últim gran senyor-bandoler de les contrades tarragonines, on el fenomen del bandolerisme experimentà ja una definitiva davallada. Aquesta actitud de Rafael de Biure, entre radical, agressiva i temerària, l'havia dut, en tot cas, a preservar Vallespinosa i Aguilar, defensar Vallverd, aconseguir Preixens, Mitjanell, la quadra de Gorga i les carlanies de Pontils i Santa Perpètua, a més dels horts a Tarragona i les mansions repartides entre aquesta ciutat i Barcelona (que de dues heretades, en deixava quatre al morir). En termes molt generals, podríem dir que doblà el patrimoni familiar (almenys en baronies i propietats immobles), i que encara l'hagués pogut triplicar si se n'hagués sortit en els plets per Artesa, Sant Mori i la meitat de Gelida.

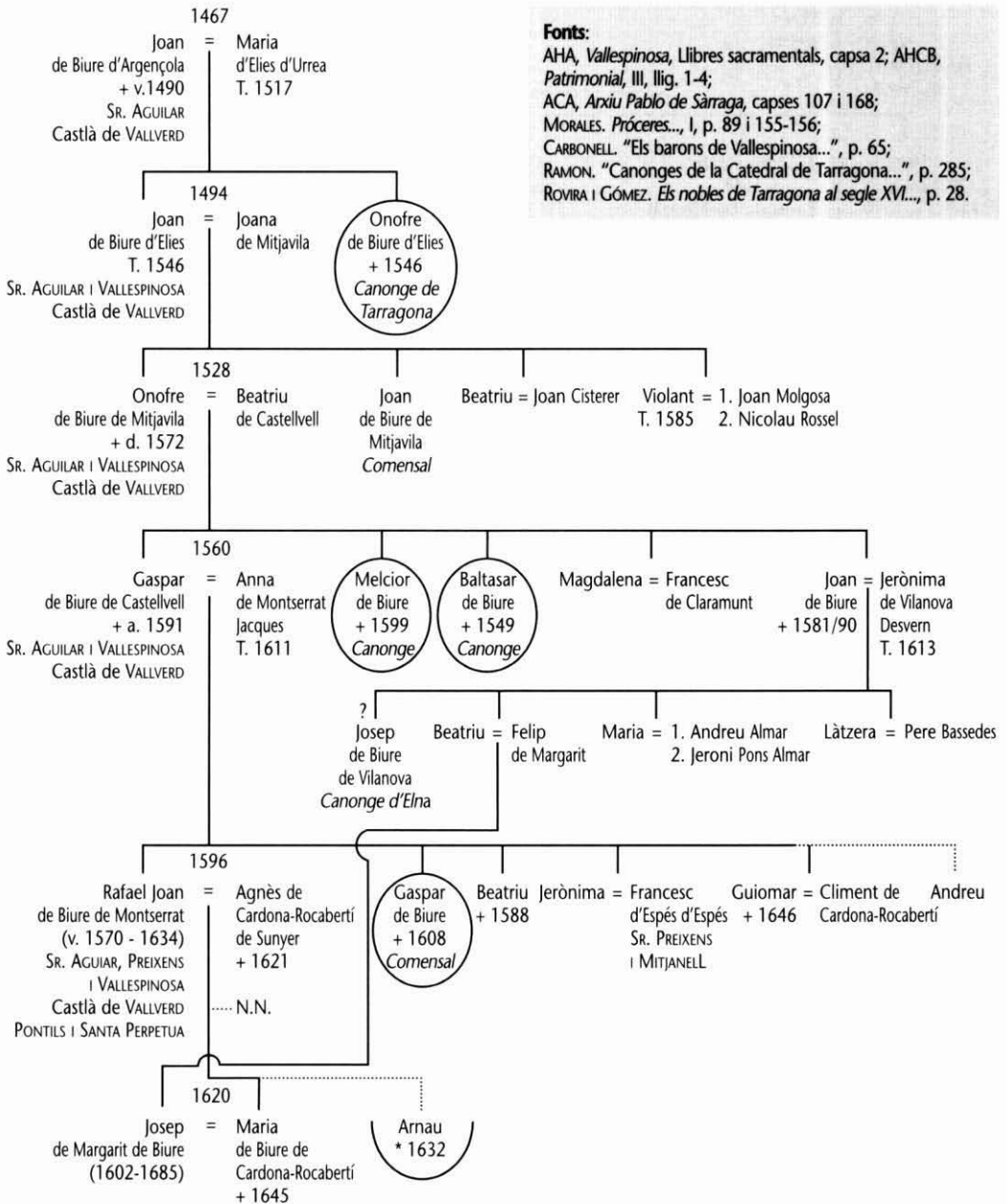
El seu successor Josep de Margarit, mostrà ser-ne un digne hereu, desplegant idèntica astúcia, nervi i ambició. Sumà l'heretat de Rafael de Biure a la que li pertocava per herència paterna a l'Empordà, fou governador general del Principat, marquès d'Aitona i baró de Brens, i quan Lluís XIV va voler fer-lo marquès, Margarit escollí una baronia heretada dels Biure, Aguilar.

111. Acàs el primer marquès de Tamarit?

112. AHA, Vallespinosa, òbits (1600-1699) caps 2, núm. 22

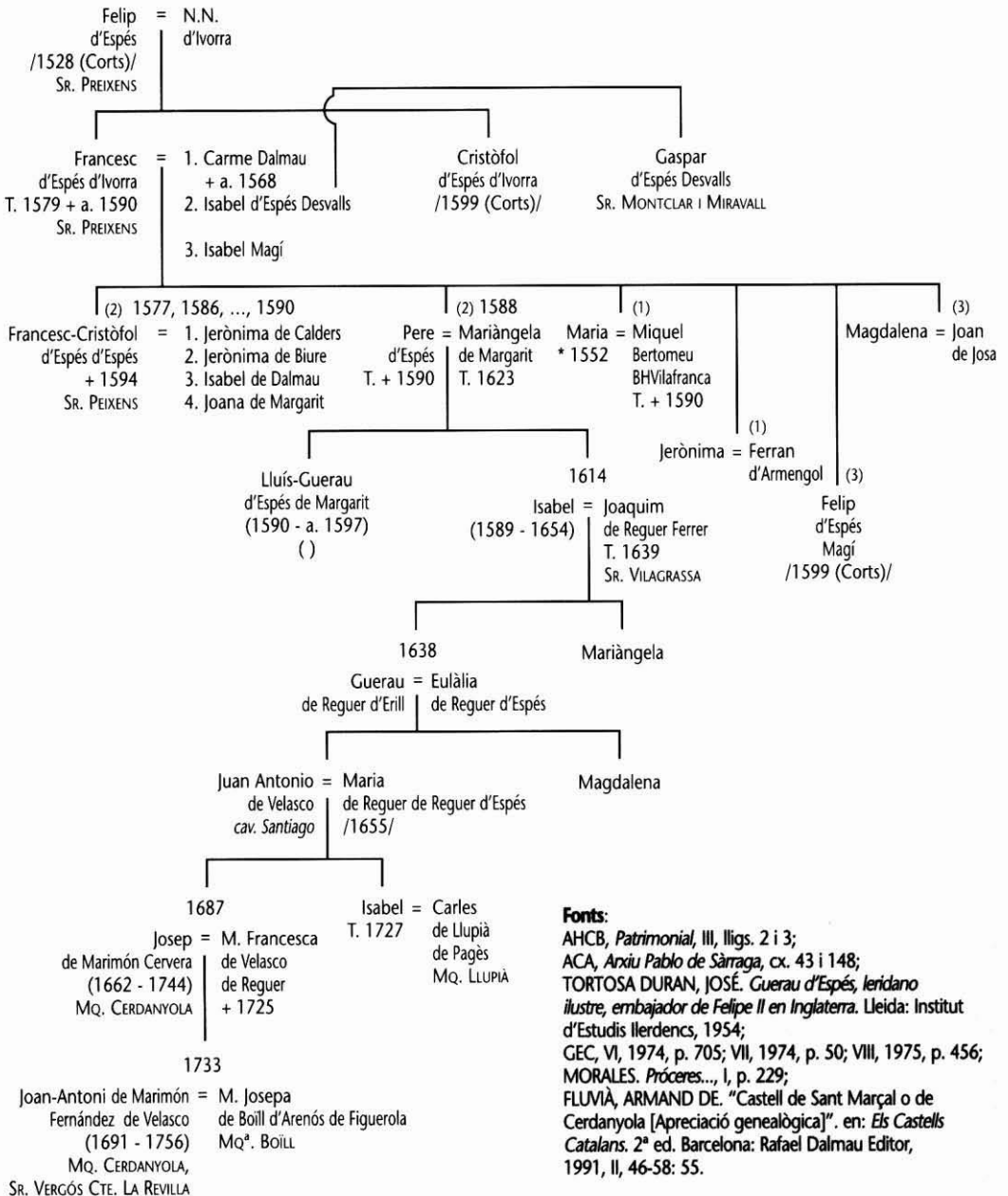
ANNEX 1

Arbre genealògic dels Biure tarragonins d'època moderna

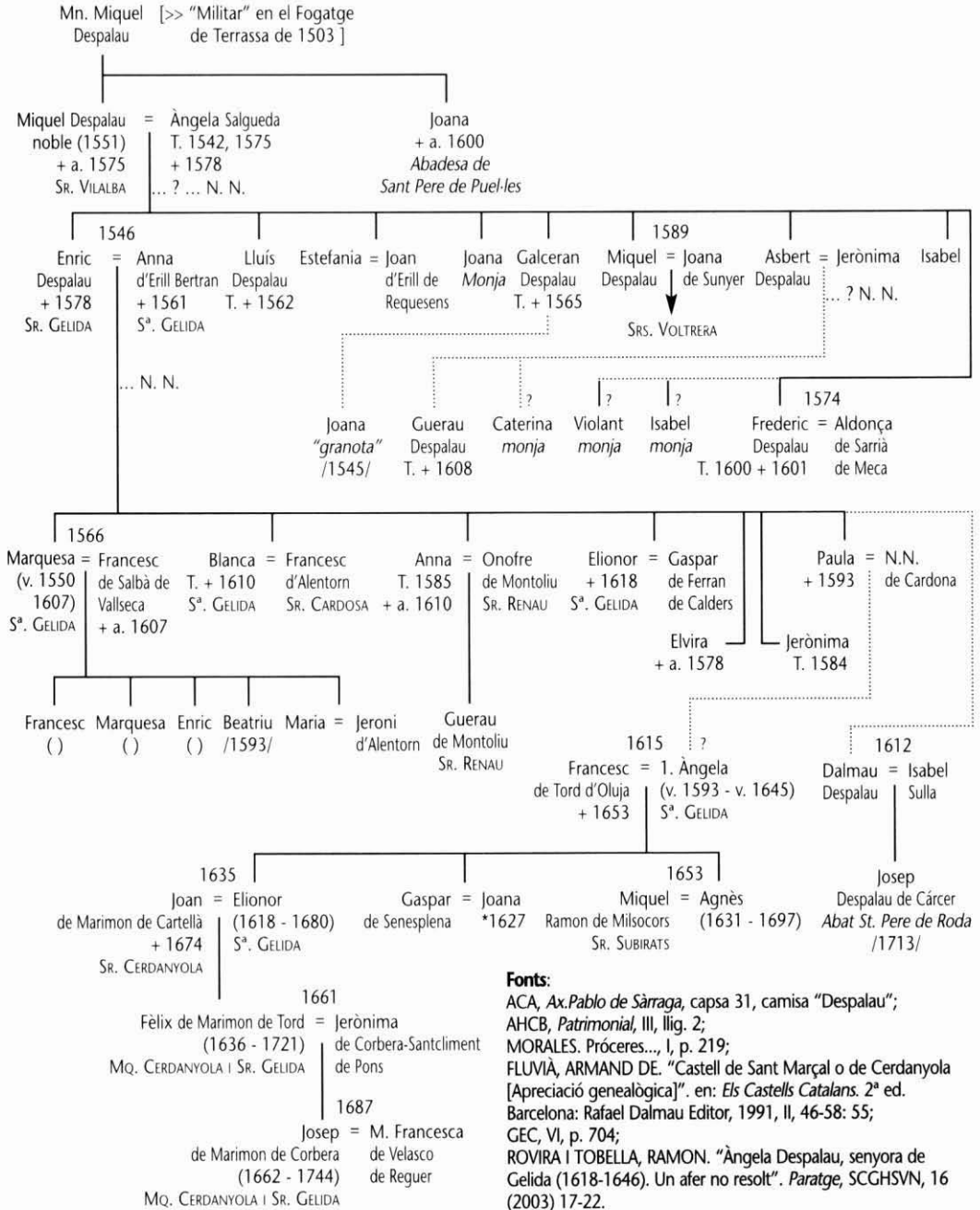
ANNEX 2

Arbre genealògic dels Espés, senyors de Preixens (s. XVI-XVII)

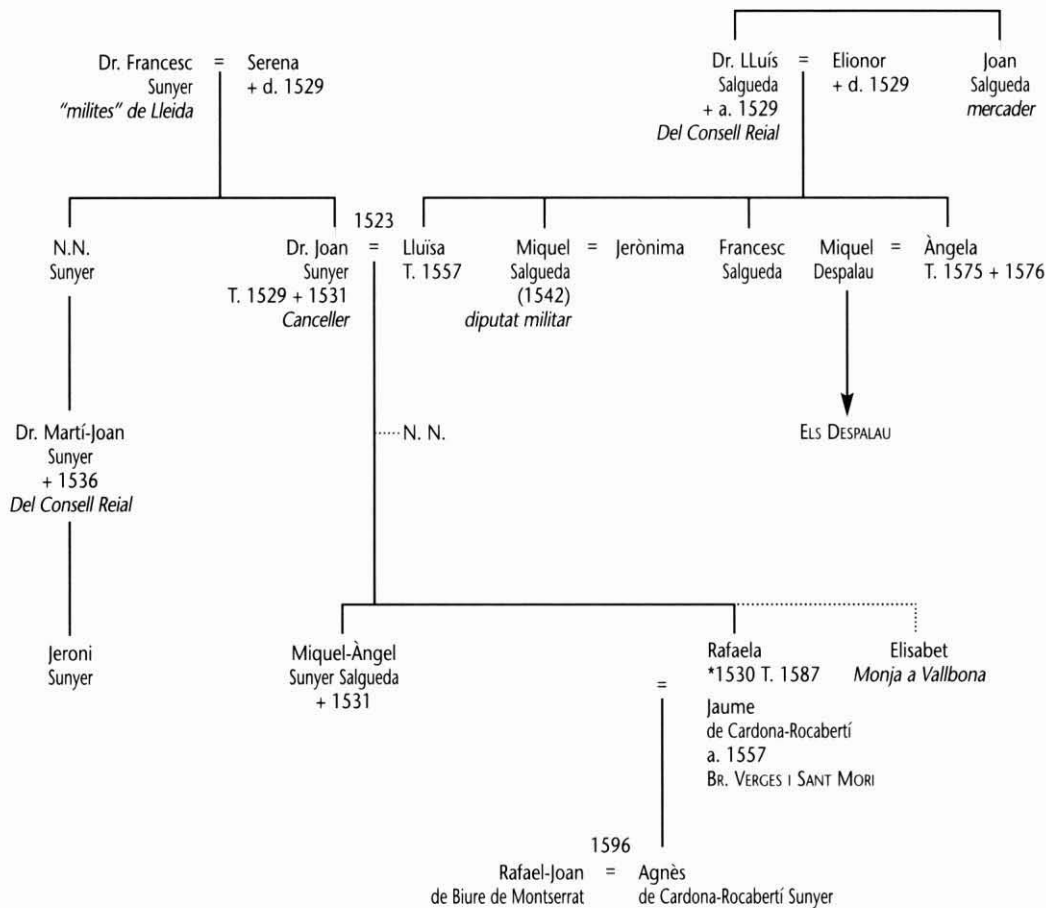
ANNEX 3

Arbre genealògic dels Despalau, senyors de la meitat de Gelida (s. XVI-XVII)

ANNEX 4

Arbre genealògic dels Sunyer-Salgueda (s. XVI)

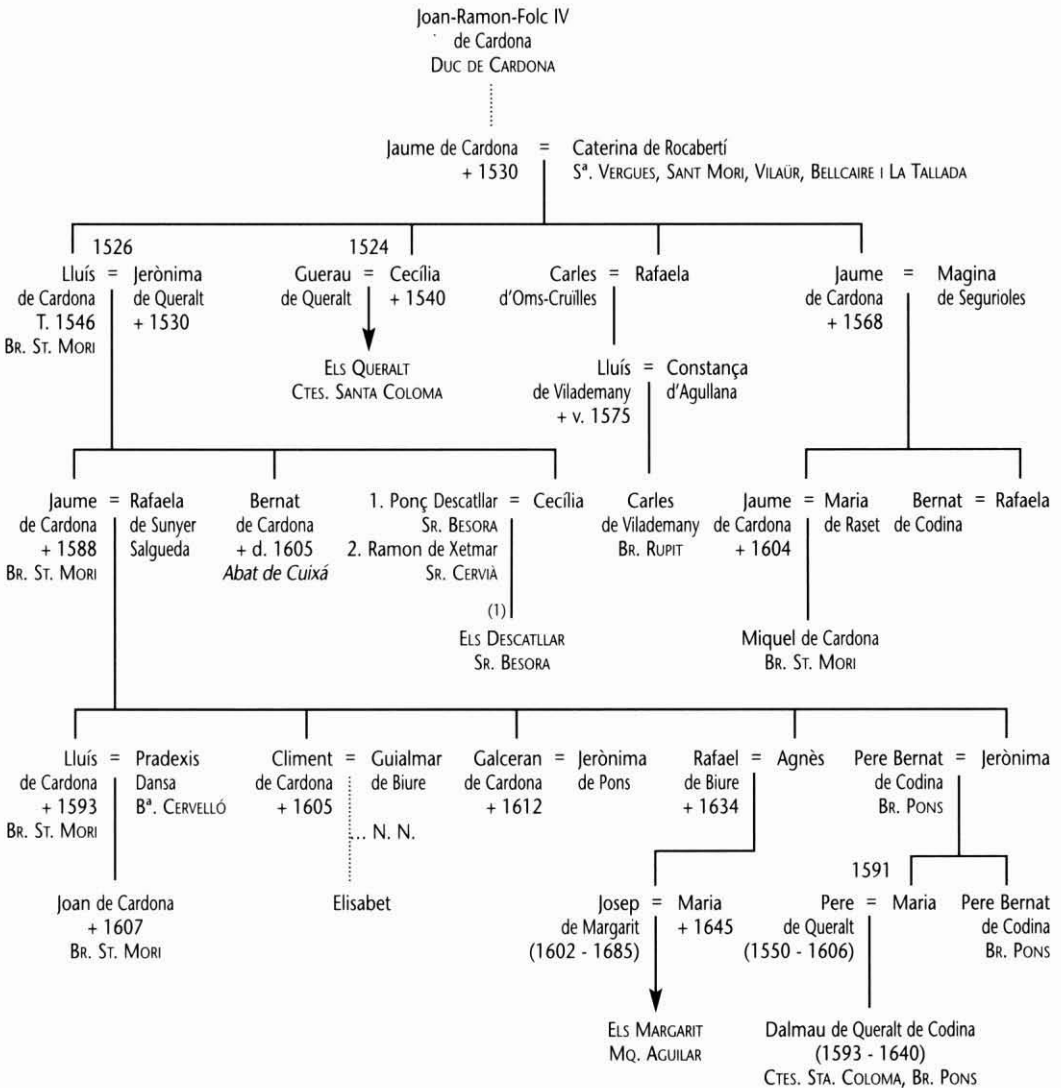

Fonts:

ACA, *Reial Audiència*, plet civil núm. 7.936 i ACA, *Arxiu de Pablo de Sárraga*, Capsa núm. 82 (camisa "Sunyer") i núm. 113 (camisa "Despalau"); AHCB, *Patrimonial*, III, llig. 2.

ANNEX 5

Arbre genealògic [simplificat] dels Cardona-Rocabertí, barons de Sant Mori (s.XVI-XVII)

Fonts:

FLUVIÀ, ARMAND DE, "Els Cardona-Rocabertí, barons de Sant Mori i Verges", GEC, IV, 1973, p. 402-403;

FUENTES, *El Castell, vila i terme del Catllar...*, I, p.416;

FARGAS PEÑARROCHA, MARIA ADELA. *Família i poder a Catalunya, 1516-1626*. Barcelona: Fundació Noguera, 1997, p. 446.

ANNEX 6

Quadre dels censals creats per Rafael de Biure

Data	Comprador/s	Import (en lliures)	Pensió (en lliures)
14-04-1565	Jaume Torrell i Pere Torrell *	400	20
30-09-1585	Bartomeu i Joan Forner, pare i fill	68	[3'5]
20-05-1593	Onofre Soler, mercader de Tarragona, i altres	300	15
30-06-1593	Simó Lluís Valls	300	15
26-11-159*	Síndic d'Ascó	170	8'5
11-06-1594	Joan Miró, batlle de Vallverd i Elisabet, i Magí Miró, fill i Joana	100	5
30-07-1594	Cònsols de Tarragona **	3.000	[150]
12-03-1595	Antoni Clarasó	60	3
07-05-1595	Joan Tortosa i Caterina, i Joana, vda. Miquel Fornés	20	1
29-09-1596	Pere Melcior i Margarida	?	?
09-06-1597	Francesc Planes i Joana	?	?
13-01-1598	Pere Altarriba i Magdalena	?	?
10-12-1598	Cònsols de Tarragona **	3.000	[150]
[abans de 1605]	Damià Montseny	100	5
vers 1605?	Pere Torner i Paula, i Pere i Tomàs, fills ***	100	5
20-05-1606	Nicolau Arbonès, pagès de Tgna.	200	10
12-04-1616	Francesc Mateu	?	?
[abans de 1608]	Jaume Moles, pagès de Rigals?	40	2
26-01-1619	Pere Civit, pare i fill	200	10
12-04-1622	Magí Anglés i Caterina, de Vallespinosa	?	?
04-09-1622	Jaume Voltor, paraire d'Alcover	170	8'5
02-05-1625	Jaume i Macià Tarragó, de Sarral	60	3
TOTAL		8.288	414'5

Fonts:

AHCB, *Patrimonial*, III, llig. 1-4;

AHA, *Vallespinosa*, caps 1, núm. 2 (1584-1595) f. 160, 173 i 181; i 8 (1584-1595);

MADURELL. *Índice cronológico alfabético...*, p. 412-418;

* Creat per Joan de Montserrat, li arribà posteriorment a Rafael de Biure.

** RECASENS. *El municipi...*, p. 375 i 376.

*** En aquesta data, Biure signà època de 20 ll., per les pensions vençudes de quatre anys (1605-1608) [AHA, *Vallespinosa*, núm. 6 (1607-1612)].

ANNEX 7

Quadre dels censals creats per Francesc de Montserrat que, posteriorment, foren objecte de litigi a la Reial Audiència per impagament de pensions.

Data	Comprador/s	Import (en lliures)	Pensió (en lliures)
07-01-1547	Batlle, jurats i singulars de Maldà	170	8'5
08-04-1552	Batlle, jurats i singulars de Maldà	240	12
24-07-1556	Batlle, jurats i singulars de Maldà	170	8
24-08-1562	Batlle, jurats i singulars de Maldà	280	14
27-08-1565	Caterina, mare, Antoni i Pau Figuerola, fills, pagesos de Vilabella	100	5
27-05-1566	Agustí Freixa, mercader de Tarragona	60 + 80	[7]
26-10-1567	Onofre Rossell Omedes Gassol	240	24
10-01-1568	Joan i Pere Queralt, pare i fill, pagesos de Senant	82	4
1568	Miquel Timoneda, corder de Tarragona	100	[5]
15-12-1572	Joan Gavalrà i Esperança, pagesos	130	6'5
10-03-1573	Jaume Andreu i Bernat Cervelló, pagesos	110	[6]
05-06-1576	Bernat i Pere Gil, pagesos de Vimbodí	130	6'5
04-12-1581	Gabriel Montparler i Marianna, de Cambrils	300	15
1581	Francesc Roig i Pere Joan Galceran *	120	[6]
10-01-1582	Vicens Segura i Tecla, pescadors	71	[3'5]
TOTAL		2.583	131

Fonts:

AHCB, *Patrimonial*, III, llig. 1-3.

* Adquirit per intercanvi, amb el venedor del censal Joan Oliver (1557).